ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՖՈՆԴԱՅԻՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՀՀ Գիտությունների ազգային ակադեմիայի թերթ
ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

ՀՐԱՏԱՐԱԿՎՈՒՄ Է 1993 ԹՎԱԿԱՆԻ ՓԵՏՐՎԱՐԻՑ

1999 թ.

16—28 ՓԵՏՐՎԱՐԻ

№ 4 (134)

ԳԻՆԸ՝ 100 ԴՐԱՄ

«ՍԲ. ՍԱՀԱԿ-ՍԲ. ՄԵՍՐՈՊ» ՇՔԱՆՇԱՆ՝ ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ ՉԵՔԻՋՅԱՆԻՆ

Ամենայն Հայոց Գարեգին Ա կաթողիկոսի Հայրապետական կոնդակով Հովհաննես Չեքիջյանին՝ ծննդյան 70-ամյա հոբելյանի առիթով և հայ արվեստին մատուցած բազմարժեք ծառայության համար շնորհվեց Ամենայն Հայոց կաթողիկոսության «Սբ. Սահակ-Սբ. Մեսրոպ» շքանշանը:

Փետրվարի 14-ին, Տեառնընդառաջի օրը, հավարտ սբ. Պատարագի, Մայր Աթոռի Վեհարանում հանդիսավորապես ընթերցվեց Հայրապետական կոնդակը և ձեռամբ. գերշ. տ. Ներսես արք. Պոզապալյանի մաեստրոյին հանձնվեց Հայոց եկեղեցու պատվավոր շքանշանը: Արարողությանը ներկա էին Մայր Աթոռ Սբ. Էջմիածնի միաբաններ, մշակույթի գործիչներ, հյուրեր:

Շնորհավորելով մաեստրո Չեքիջյանին՝ նրա արվեստը բարձր գնահատեցին գերշ. տ. Գրիգորիս արք. Բունիաթյանը և Գերագույն հոգևոր խորհրդի. անդամ Գրիգոր Խանջյանը: Վազգեն Ա. կաթողիկոսի հրավերով 38 տարի առաջ Կոնստանդնուպոլսից գալով Հայաստան՝ մաեստրոն հիմնեց ակադեմիական պետական երգչախումբը՝ նոր որակ հաղորդելով հայ երգչախմբային արվեստին:

Մամլո դիվան
Մայր աթոռի

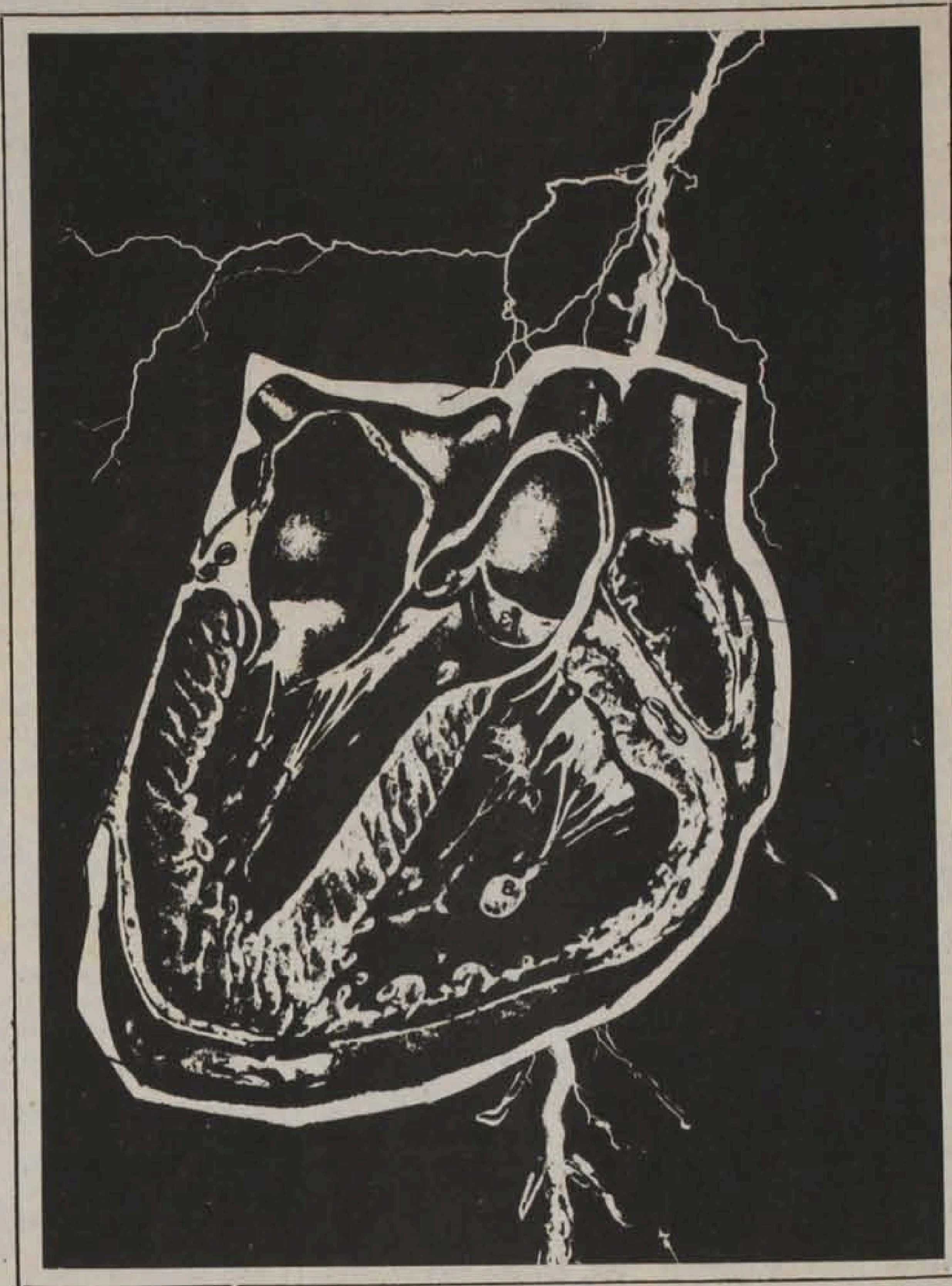

Երկրի մագնիսական դաշտի ակտիվությունը և սրտամկանի կաթվածը

Լեոնիդ Հախվերդյան
Ֆիզմաթ. գիտությունների թեկնածու

Անմն օր ՀՀ ազգային հեռուստատեսության «Հայլուր» ծրագրի վերջում հաղորդավարները չեն մոռանում նշել, որ, անենք, վաղը սպասվում է «կայուն գեոմագնիսական դաշտ»:

Իհարկե, հաղորդումը արվում է սրտային հիվանդների համար, որոնք լսելով հաղորդումը, պետք է զգուշանան, թեկուզ հոգեբանորեն, իսկ կլինիկաներում, մասնավորապես, սրտաբանական բաժանմունքներում անցկացվեն նախազգուշական միջոցառումներ:

Մեզ համար անհասկանալի է, թե որտեղի՞ց են ստացվում այդ տվյալները: Պարզ է, սակայն, որ նման հաղորդումը առնվազն ծիծաղելի է հնչում, քանզի, ինքը՝ հաղորդավարն էլ չի հասկանում, որ խոսքը վերաբերում է երկրի փոփոխական մագնիսական դաշտին, ավելին՝ այն դաշտին, որը փոխվում է ամբողջ 24 ժամվա ընթացքում և թե երբ է դառնում «կայուն», հանելով է: Եվ քանի որ մեր ռադիոն, հեռուստատեսությունը, անգամ երկրաշարժերը վաղո՞ւց դարձել են «ազգային», ապա պետք է ենթադրել, որ երկրի մագնիսական դաշտն էլ «ազգայնացվել» է. և ինչպես կուզեն, այնպես էլ կանեն, ծառայեցնելով մեր «ազգին»:

«Գոլոս Արմենիի» թերթում հրատարակվում էր «Անուշիկը նախազգուշացնում է» տեղեկատվությունը՝ աղյուսակի տեսքով, որտեղ նշվում էին յուրաքանչյուր ամսվա օրերը՝ ըստ մագնիսական ակտիվության, այսպես ասած «Անուշիկյան տոկոսներով»: Ոչ ավել, ոչ պակաս: Սա նույնպես զուտ «ազգային» երևույթ է, որովհետև աշխարհի ոչ մի երկրում մագնիսական դաշտի մեծությունը (արժեքը) տոկոսներով չի արտահայտվում:

Մենք «Գոլոսի» գլխավոր խմբագրին նախազգուշացրինք, որ նման անհեթեթությունները չի կարելի տպագրել և ծաղրել գիտությունը: Հետո պարզեցինք, որ այդ տվյալները մամուլին և հեռուստատեսությանը տրամադրում է ՀՀ հիդրոմետծառայության վարչությունը:

Հաշվի առնելով, որ հազարավոր մարդիկ, որոնք տառապում են սրտային հիվանդություններով, լսում, կարդում և, թեկուզ հոգեբանորեն նախապատրաստվում և զգուշանում են այդ օրերին, որոշեցինք պարզաբանել, թե ի՞նչ է իրենից ներկայացնում երկրի մագնիսական դաշտը և ինչպե՞ս է ազդում այն սրտային հիվանդությամբ տառապող մարդկանց վրա:

Երկրի մագնիսական դաշտը բաղկացած է 2 մասից, հաստատուն՝ To-ից և փոփոխական՝ ΔT-ից:

To-ն Երկիր մոլորակի հաստատուն (հարաբերական) դաշտն է և ոչ մի կապ չունի սրտամկանի ինֆարկտի հետ: Իսկ ΔT-ն փոփոխական դաշտն է, որը կապված է արեգակնային համակարգի հետ՝ արեգակնային պլազմայի, մագնիտոսֆերայի, իոնոսֆերայի, մթնոլորտի և այլն), որի մասին էլ գնալու է խոսքը:

«Էլեկտրոն 4», «Կոսմոս—26», «Էքսպլորեր—26», «Ալուետ—2» արբանյակների միջոցով կատարված չափումները տվեցին միանգամայն նոր պատկերացումներ երկրի մագնիսական դաշտի, մասնավորապես, մագնիսական (ակտիվության) փոթորիկների առաջացման մասին և հնարավորություն ընձեռեցին երկրաֆիզիկական դիտարանների տվյալները օգտագործել գիտության այլ ոլորտներում, մասնավորապես՝ առողջապահության բնագավառում:

Նախ, ի՞նչ է իրենից ներկայացնում մագնիսական դաշտի ակտիվությունը և ի՞նչ սանդղակով է որոշվում նրա մեծությունը:

Օրվա յուրաքանչյուր պահի համար շատ կարևոր է ունենալ Երկրի մագնիսական դաշտի ակտիվության բնութագիրը, որից կարելի է նշել հիմնականում 2 ձև.

ա) C ինդեքս— ամենահին և ամենապարզ ձևն է, առաջացել է character՝ բնութագիր, բառից և որոշվում է 0, 1, 2 թվականությամբ:

(Շարունակությունը՝ 2-րդ էջում)

Տառապանքով է անցնում վարպետության ուղին

Գրիգոր Խանջյան. խոհեր, մտորումներ, խոստովանություն

Իմ զրուցակիցն է Հայաստանի ժողովրդական նկարիչ, ԽՍՀՄ գեղարվեստի ակադեմիայի իսկական անդամ, ԽՍՀՄ պետական մրցանակի դափնեկիր, ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս, բազմաթիվ միջազգային, միութենական և հանրապետական մրցանակների դափնեկիր Գրիգոր Սեպուհի Խանջյանը: Նրա հիմնական գեղանկարներից են՝ «Մեղրաշաղ» և «Հաց և սեր և երազանք», «Հացը լեռներում» կտավները, գրաֆիկական գործերից են՝ փարիզյան, իտալական, իսպանական և մեքսիկական շարքերը, Հովհաննես Թումանյանի պոեմների՝ «Լոռեցի Սաքոն», «Սասունցի Դավիթ», Խաչատուր Աբովյանի «Վերք Հայաստանի» վեպի, Պարույր Սևակի «Անլռելի Զանգակատուն», Գևորգ Էմինի «Սասունցիների պարը» պոեմների, Միխայիլ Շոլոխովի «Մարդու ճակատագիրը» պատմվածքի նկարազարդումները:

Նկարչի նոր գործերից են գոբելենների համար արված մեծադիր և բազմաֆիգուր ստվարաթղթերը՝ «Վարդանանք» և «Հայոց այբուբենը» (1981 թ.):

— Ծնվել եմ Երևանում 1926 թվականին: Ծնողներս Երզնկայից են: Ամուսնանալուց հետո հայրս գալիս է Վան, որտեղ ծնվում են իմ երկու եղբայրներն ու քույրս, որոնք արդեն չկան: Ծնողներս 1914 թվականին ռուսական բանակի հետ Վանի պաշտպանությունից հետո գաղթել են Հայաստան: Էջմիածնում համաճարակ էր: Բարեկամների առաջարկությամբ հայրս գնում է Նովոռոսիյսկ, որոշ ժամանակ անց, ծնողներս ցանկանում են մեկնել Ամերիկա: Երևի բախտավոր պատահականությամբ, երբ հայրս և մեծ եղբայրս հասնում են նավահանգիստ, նավն արդեն կառամատույցից հեռացած է լինում: Հայրս վերադառնում է տուն, որից հետո տեղափոխվում է Բաթում, իսկ 1924 թվականին, արդեն խորհրդային կարգերի օրոք, Հայաստան է գալիս և մինչև կյանքի վերջն էլ ապրում այստեղ: Ես էլ ծնվեցի Երևանում: Ահա այն ակունքները, որ գիտեմ ծնողներիս պատմածներից:

Մանկական հիշողություններս շատ հարուստ չեն: Գիտեմ, որ ապրում էի Սունդուկյան փողոցում: Դրանից առաջ՝ Եկմալյան փողոցում՝ վարձով մի տանը: Մեր դիմացի շենքերից մեկի բակում գտնվում էր «ԱԶՕ» մանկապարտեզը՝ «Արև, ջուր, օդ»: Ես այդ մանկապարտեզի սաներից մեկը եղա, հետո Ծաղկաձորի Հունյան դպրոցում սովորեցի մինչև 7-րդ դասարանը, 1941 թվականին պատերազմի առաջին իսկ տարին գնացի Երևանի գեղարվեստի ուսումնարան, որը հետո կոչվեց Փանոս Թերլեմեզյանի անվան: Իբրև լավագույն ուսանողներից մեկը դարձա Փանոս Թերլեմեզյանի անվան թոշակի առաջին ստացողը:

1945 թվականին՝ պատերազմի ավարտին, բացվեց մեր գեղարվեստի ինստիտուտը, որը հետո գեղարվեստա-թատերական ինստիտուտ դարձավ: Իմ ամբողջ մասնագիտական և կրթական ուսումն իրագործվեց Հայաստան երկրում՝ իմ ծննդավայրում, իմ հայրենիքում:

— Կարո՞ղ եք ասել, որ մանկության ձեր երազանքը կատարված է:

— Պատկերացնում եք՝ այո՛, կատարվե՛ց: Ես ուզում էի նկարիչ դառնալ: Հիշում եմ, պատերազմի ժամանակ կային մի քանի ուսումնական հաստատություններ, որոնց ուսանողներից բանակ չէին տանում: Դրանց թվում էր Երևանի պոլիտեխնիկական ինստիտուտը: Հայրս ինձ առաջարկեց այդ ինստիտուտը: Ինքնըստինքյան հասկանալի էր, որ ես կարող էի այնտեղ միայն ճարտարապետական բաժնում սովորել, բայց ես համառորեն պնդեցի, որ ոչ, ես պիտի նկարիչ դառնամ և ես գնացի գեղարվեստի ուսումնարան:

Չեմ հիշում, որ մանկապարտեզում, կամ իմ շրջապատում հիացած լինեին իմ նկարչությամբ: Այնտեղ հանդեսների ժամանակ սաները հանդես էին գալիս զանազան բանաստեղծություններով: Ես էլ ասում էի, որ նկարիչ եմ, այսինքն՝ այս տարիքից զբաղվել եմ նկարչությամբ: Հիշում եմ, նկարել էի Վորոշիլովին՝ ձիու վրա:

Կյանքը ցույց տվեց, որ ծնողներս ինձ օժտել էին նկարիչ դառնալու ունակությամբ՝ Աստծո թելադրանքով: Չեմ ափսոսում, որ իմ ամբողջ կյանքը նվիրեցի մարդկային հոգևոր զգացմունքների արտահայտիչ դառնալու ասպարեզներից մեկին՝ նկարչությանը: Չէի ասի, որ արվեստի ճյուղերի մեջ նկարչությունն ամենադժվարն է՝ մարդու հոգու զգացմունքներն արտահայտելու իմաստով, բայց լավագույններից մեկն է: Առաջնությունը տալիս եմ երգին, երաժշտությանը, նա շատ ավելի խորն է, շատ ավելի ազդեցիկ, շատ ավելի ծավալուն է արտահայտում մարդու հոգեկան աշխարհը, քան նկարչությունը, քանդակագործությունը, բանաստեղծությունը:

— Ինչո՞վ եք ապրում այսօր, ի՞նչն է ձեզ հետաքրքրում, հուզում, ցավ պատճառում:

— Անցած ժամանակահատվածը, որը թվային նիշերով արդեն 72-ն է, ունեցել եմ ոգևորության, ուրախության, նույնիսկ երջանկության պահեր: Այն լեցուն է եղել աշխատանքով, ստեղծագործությամբ, ազգօգուտ գործերով: Հիմա երբեմն ափսոսում եմ, որ հասարակական գործունեությանը նվիրել եմ շատ ա-

(Շարունակությունը՝ 3-րդ էջում)

ՍԻՍԱԿՅԱՆԱԿԱՆ ԸՆԹԵՐՑՈՒՄՆԵՐ

1997-ի հունվարի 25-ին լրացավ մեծահռչակ գիտնական, ակադեմիկոս Նորայր Սիսակյանի 90 տարին: ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ի հովանու ներքո այդ կապակցությամբ կազմակերպվեցին միջազգային գիտաժողովներ՝ Երևանում, Մոսկվայում, Դուբնայում, Միացյալ Նահանգներում: Որոշվեց նաև, երկու տարին մեկ, Սիսակյանական ընթերցումներ կազմակերպել Հայաստանում, Մոսկվայում և Դուբնայում:

Եվ ահա վերջերս առաջին ընթերցումներն անցկացվեցին Աշտարակում, ակադեմիկոս Նորայր Սիսակյանի նորաբաց տուն-թանգարանում:

Ողջույնի խոսք ասաց ՀՀ գիտությունների ազգային ակադեմիայի պրեզիդենտ, ակադեմիկոս Ֆադեյ Սարգսյանը: Բնութագրելով մեծահամբավ գիտնականին, նա նշեց, որ Նորայր Սիսակյանը անկրկնելի եռանդի տեր մարդ էր, իսկ գիտական հետաքրքրությունների շրջանակը՝ անսովոր ու լայն:

Նորայր Սիսակյանը վիթխարի վաստակ ունի տիեզերական կենսաբանության և խորհրդային բժշկության զարգացման գործում: Նրա ղեկավարությամբ և անմիջական մասնակցությամբ մշակվել և իրագործվել են մարդու տիեզերական թռիչքի նախապատրաստման ծրագիրը, աստղանավորդների ընտրությունը, նրանց բժշկական վերահսկումը, կենսաապահովման համակարգերի մշակումը:

Ակադեմիկոս Սիսակյանը ընտրվել է Տիեզերագնացության միջազգային ակադեմիայի իսկական անդամ և փոխպրեզիդենտ, Միջազգային տիեզերագնացության ֆեդերացիայի կենսատիեզերագիտության կոմիտեի նախագահ:

Սիսակյանական ընթերցումներին, մեր մեծ հայրենակցի գիտական հետազոտությունների և համաշխարհային գիտության քերած նրա մեծ վաստակի մասին, զեկուցումներով հանդես եկան Հայաստանի Հանրապետության և Ռուսաստանի Դաշնության գիտնականները: Նորայր Սիսակյանի տուն-թանգարանի բացմանը և Սիսակյանական ընթերցումներին ներկա էր և ելույթ ունեցավ մեծ գիտնականի որդին՝ Ռուսաստանի Դաշնության Միջուկային հետազոտությունների միացյալ ինստիտուտի փոխտնօրեն Ա. Ն. Սիսակյանը:

Սիսակյանական առաջին ընթերցումները ամփոփեց ՀՀ ԳԱԱ փոխպրեզիդենտ, ակադեմիկոս Էմիլ Գաբրիելյանը:

...ԻՍԿ ՃԱՆԱՊԱՐՀԸ ՍԿՍՎԵՑ ԿԻԼԻԿԻԱՅԻՑ

Արմեն Գալոյան
Ակադեմիկոս

Լրացավ Հայաստանի Հանրապետության գիտությունների ազգային ակադեմիայի արտասահմանյան անդամ (1960), Նյու Յորքի ակադեմիայի պատվավոր անդամ, ամերիկյան կենսաքիմիկոս, մանրէաբան, հրապարակախոս, հասարակական գործիչ, պրոֆեսոր Մանասե Սնակի ծննդյան 100-ամյակը: Պրոֆեսոր Մանասե Սնակը պատկանում է գիտնականների այն համաստեղությանը, որոնք մեծ հետք են թողնում գիտության մեջ և որոնց ստացած արժեքավոր տվյալները ժամանակ չեն ճանաչում: Իսկ ճանապարհը ըսկըսվեց կիլիկիայից:

Պրոֆեսոր Մանասե Սնակը ծնվել է Կիլիկիայի Սիս քաղաքում: Ավարտել է Թարսոնի (Կիլիկիա) հայկական դպրոցը: Մանասե Սնակը ապրել է թուրքերի սանձազերծած ցեղասպանության տառապանքներն ու դեգերումները և վերջապես, 1920 թվականին տեղափոխվել է Ամերիկայի Միացյալ Նահանգներ:

1927 թ. նա ավարտում է Եեյլի, իսկ 1930 թ.՝ Կոլումբիայի համալսարանները: 1981—1985 թթ. կատարելագործվել է Գերմանիայում՝ հանդիսանալով Ռոկֆելլերյան թոշակառու 1936—66 թթ. Մ. Սնակը դառնում է Պենսիլվանիայի համալսարանի մանրէաբանության բաժնի պրոֆեսոր: Մ. Սնակը եղել է ԱՄՆ-ի հայկական գիտական ընկերության կազմակերպողը և առաջին նախագահը (1981 թ.): Նա եղել է նաև Ֆիլադելֆիայում հայկական պատմաբանների գիտական ընկերության առաջին նախագահը՝ 1968—67 թթ.:

Պրոֆ. Մանասե Սնակը ամերիկյան տարբեր ակադեմիաների և մի շարք այլ գիտական կազմակերպությունների անդամ էր:

Նա բազմաթիվ մենագիր աշխատությունների և շուրջ 125 գիտական հոդվածների հեղինակ էր, որոնք հրատարակվել են տարբեր միջազգային ամսագրերում, ուր ամփոփված էին նրա գիտական բեղմնավոր գործունեության արդյունքները:

Նա մի քանի անգամ հիշատակվել է հանրահայտ «Ով ով է» շարքի տարբեր տարիների հրատարակություններում:

Իր 80-ամյա ակադեմիական գործունեության ընթացքում պրոֆ. Սնակը մի շարք գիտահետազոտական աշխատանքներ է կատարել ԱՄՆ-ի հասարակական, առողջապահական ծառայություններում, ռազմածովային հետազոտությունների գրասենյակում, ազգային քաղցկեղի ինստիտուտում և առողջապահության ազգային ինստիտուտում:

Պրոֆեսոր Մ. Սնակի աշխատությունները հիմնականում նվիրված են նուկլեինաթթուների և սպիտակուցների փոխանակությանը: Նրան հաջողվել է մշակել նշված միացությունների ստացման, մաքրման մեթոդներ քլորոֆորմի միջոցով, որոնք լայն կիրառում են գտել կենսաքիմիայում: Պրոֆեսոր Մ. Սնակի աշխատությունները խոշոր նշանակություն ունեն մի շարք պրոցեսների կենսաքիմիական մեխանիզմների պարզաբանման, ինչպես նաև պաթոգեն մանրէների նկատմամբ դեղանյութերի դիմադրողականության հիմքերի մշակման գործում, որոնք ոչ միայն տեսական, այլև գործնական և արդիական նշանակություն ունեն:

Պրոֆ. Մ. Սնակը մեծ հետաքրքրություն էր ցուցաբերում մեր ժողովրդի ապրեկերպի և հատկապես գիտության տարբեր (ոչ միայն կենսաքիմիայի) ասպարեզներին վերաբերող նորություններին:

Պրոֆ. Սնակը հայկական ցեղասպանության հրատարակությունների հեղինակ էր, նրա օրագրերը և հիշողությունները, ինչպես նաև նրա 800 էջանոց գիտական աշխատությունը, որտեղ զուգահեռներ են անցկացվում հին Հունաստանի և ժամանակակից Ամերիկայի քաղաքակրթությունների միջև, սպասում են խմբագրման և հրատարակման:

Մանասե Սնակը առաջին անգամ Հայաստան եկավ 1957 թվականին՝ ակադեմիկոսներ Վ. Համբարձումյանի և Հ. Բունիաթյանի հրավերով:

Մեզ՝ կենսաքիմիկոսներիս, անչափ հետաքրքիր էր ունկնդրել պրոֆ. Մ. Սնակի դասախոսությունները, ծանոթանալ նրա և ԱՄՆ-ի լաբորատորիաներում կատարվող գիտական նորություններին, հատկապես իմունիտետի կենսաքիմիային նվիրված խնդիրներին, որի ուղղությամբ նա ուներ խոշոր նվաճումներ:

Այդ ժամանակ Հ. Խ. Բունիաթյանի ղեկավարած կենսաքիմիայի բաժնում, որը գտնվում էր ֆիզիոլոգիայի ինստիտուտի կազմում, մենք զբաղվում էինք նյարդային գրգիռը հաղորդող միջնորդների, այսպես կոչված նեյրոտրանսմիտերների, հատկապես գամմա-ամինակարագաթթվի, սերոտոնինի, ադրենալինի, դոֆամինի, ինչպես նաև նորադրենալինի կենսաքիմիային վերաբերող խնդիրներով և մեր կողմից հայտնաբերված հիպոթալամուսի՝ սրտի պսակաձև անոթների տոնուսը կարգավորող հորմոններով: Պրոֆ. Մ. Սնակը իր հետ բերել էր վերը նշված նեյրոտրանսմիտերներից մի քանիսը, որոնք այդ տարիներին գրեթե հնարավոր չէր արտասահմանից ստանալ: Պրոֆ. Սնակը շատ մեծ հետաքրքրություն էր ցու-

(Շարունակությունը՝ 2-րդ էջում)

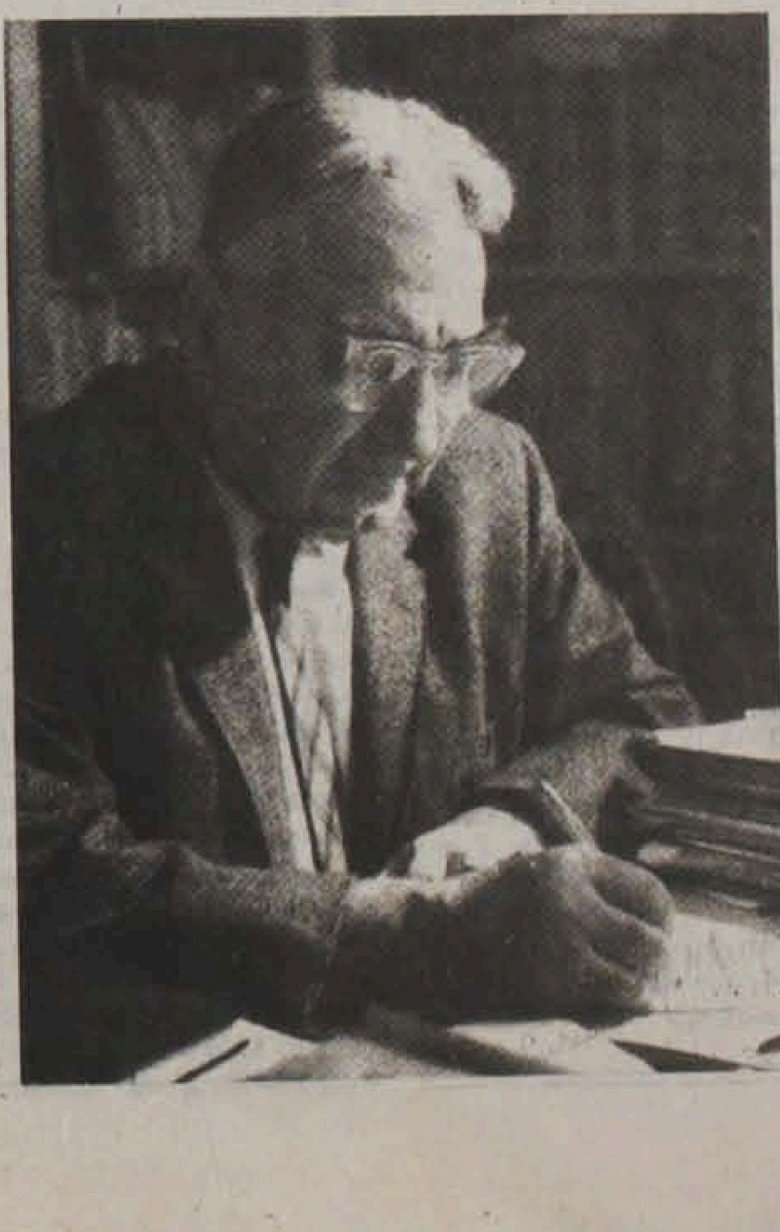

Հայ-վրացական հարաբերություններին է նվիրված Հայաստանում Վրաստանի արտակարգ և լիազոր դեսպան Նիկոլոզ Նիկոլոզաշվիլու հոդվածը, որը հրապարակել է Հայաստանի ամերիկյան համալսարանի «Դասախոսությունների շարք» ծրագրի «Բանախոս» տեղեկագիրը։ Սակայն ոչ պակաս հետաքրքրություն է ներկայացնում հարց ու պատասխան բաժինը, որը վերաբերում է հայ-վրացական ներկա հարաբերությունների որոշ կնճռոտ խնդիրների պարզաբանմանը։ Հենց այդ հարցազրույցն էլ ներկայացնում ենք ձեր ուշադրությանը։

Հայ-վրացական հարաբերությունները ներկա փուլում

— Ըստ Ձեզ, համարժե՞ք են, արդյոք, Հայաստանի ու Վրաստանի քաղաքական ու տնտեսական հարաբերությունները։

— Ինչ խոսք, դրանք համարժեք են։ Դրա հաստատումն էր նաև Հայաստանի նախագահ Ռոբերտ Քոչարյանի՝ 1998 թ. նոյեմբերին Թբիլիսի կատարած այցը։ Վերջինիս ընթացքում ընդունված փաստաթղթում հատկապես ընդգծվում է երկու կողմերի համարժեք քայլերը թե՛ քաղաքական, թե՛ տնտեսական ոլորտներում։

— Դուք ղեկավարել եք անկախ մամուլ։ Որպես զանգվածային լրատվամիջոցներին մոտ կանգնած անձնավորություն, ինչպե՞ս եք գնահատում Հայաստանի անկախ մամուլի ներկա կացությունը։

— Կարելի է միայն ողջունել հետխորհրդային շրջանում անկախ և համարձակ թերթերի առաջացումը։ Ես մեծ ուշադրությամբ հետևում եմ հայկական մամուլին՝ թե՛ հայալեզու, թե՛ ռուսալեզու։ Իհարկե, անկախ մամուլի առաջացումն արդեն այն բանի վկայությունն է, որ մեր երկրներում ընթացող ժողովրդավարական գործընթացներն անշրջելի են, և մենք հավատարիմ ենք ժողովրդավարության սկզբունքներին ու անհրաժեշտ նպաստում ենք համապատասխան կառույցների կայացմանը։

— Նոյեմբերի 15-ին Հայաստանի ազգային հեռուստատեսությամբ ցուցադրվեց Վրաստանում գտնվող հայկական եկեղեցիների մասին պատմող ֆիլմ։ Դրանում խոսքն այն մասին էր, որ Վրաստանում հայկական մշակութային կոթողների հանդեպ չկա բավարար հոգատարություն։ Ե՞րբ կփոխվի նման մոտեցումը, ե՞րբ այդ կոթողները կվերադարձվեն հայկական համայնքին։ Չէ՞ որ դա մարդու իրավունքների ոտնահարում է։

— Ցավոք սրտի, մեր օրերում ավերվում են ոչ միայն հայկական մշակույթին պատկանող հուշարձանները, այլև վրացական, Վրաստանում ապրող այլ ժողովուրդների մշակույթներին պատկանող կոթողները։ Ընդգծում եմ՝ ցավոք սրտի։ Եթե խորհրդային վերջին տարիներին պատմական շինությունների պահպանությունը գտնվում էր ամենաբարձր մակարդակի վրա, ապա այժմ մենք չունենք այնքան ֆինանսական հնարավորություն, չկան այնքան դրամական միջոցներ, որպեսզի կարելի լինի ինչպես հարկն է պահպանել այդ հուշարձանները։

Բայց ես չեմ կարող համաձայնել այն տեսակետին, որ դա պետական քաղաքականություն է։ Նման դեպքերում հարկ է հստակ տարբերակել պետական քաղաքականությունն ու առանձին մարդկանց գործունեությունը։

— Ներեցեք, բայց Խոջիվանքում կառուցված վրացական եկեղեցու օծմանն անձամբ նախագահ Շևարդնաձեն մասնակցեց, այն դեպքում, երբ այնտեղ ավերվել էին բազմաթիվ գերեզմաններ, այդ թվում՝ տասնյակ հայ մտավորականների։ Ինչպե՞ս կարելի է պնդել, որ սա պետական քաղաքականություն չէ։

— Բանն այն է, որ հաճախ բնակչությանը մատուցվում է այն թյուր կարծիքը, թե Խոջիվանքը վերացվել է Վրաստանի ներկա իշխանությունների օրոք։ Խոջիվանքի հարցը, պետք է մեկնաբանել այնպես, ինչպես այն կա։ Խոջիվանքի գերեզմանոցը վերացվել է 1937 թվականին, և այնտեղ թաղված էին ոչ միայն հայեր, այլև վրացիներ, այլ ազգերի ներկայացուցիչներ։ Հետագայում այստեղ հիմնվել է այգի։ Ինչ վերաբերում է հայ գործիչների պանթեոնին, որտեղ թաղված էին շուրջ երեք տասնյակ հայ մեծանուն այրեր, ապա այն պահպանվել է անգամ երեսնական թվականներին։ Իսկ վերոհիշյալ գերեզմանատան տեղում հիմնված այգու տարածքում այժմ ընթանում է եկեղեցու շինարարություն։

— Պարոն դեսպան, ըստ Ձեզ, կիրառելի է, արդյոք, միևնույն մոդելը ղարաբաղյան և աբխազական հիմնախնդիրների լուծման համար։

— Այդ մասին շատ է խոսվում։ Մենք գտնում ենք, որ միևնույն մոդելն անընդունելի է. յուրաքանչյուր հակամարտություն ունի իր յուրահատուկ ծագումնաբանությունը։ Այդ իսկ պատճառով, հարկ է հաշվի առնել նշված հանգամանքը, պատմական ու ժամանակակից իրողությունները։ Ղարաբաղյան, աբխազական, հարավ-օսական, հյուսիս-կովկասյան հակամարտությունները բոլորովին տարբեր են միմյանցից։ Ուստի դրանց լուծման համար միևնույն մոդելը կիրառելի չէ։

— Ինչպիսի՞ն է Վրաստանի պետական դիրքորոշումն արտասահմանի հայրենակիցների կողմից վրացահայ համայնքին ցույց տրվող մարդասիրական և տնտեսական օգնության նկատմամբ։

— Ինչ խոսք, միայն ողջունել կարելի է։ Նման փաստեր այժմ էլ կան։

— Ինչպե՞ս եք գնահատում Ջավախքից կատարվող արտագաղթը։

— Սամցխե-Ջավախեթիում արտագաղթի գործընթաց կա, այնպես, ինչպես Վրաստանի այլ շրջաններից կամ Հայաստանից։ Այն գերակշիռ մասով պայմանավորված է սոցիալական խնդիրներով։

— 1998 թվականի հոկտեմբերի 1-ին Վրաստանի նախագահը ստորագրեց Նինոծմինդայում նոր ստուգիչ անցակետի ստեղծման մասին փաստաթուղթ. Ջավախքից Հայաստան և հակառակ ուղղությամբ մարդկանց առանց մուտքի թույլտվության արգելվում է անցնել։

— Իրոք, նման հրամանագիր ստորագրվել է, սակայն, այս պարագայում ոչ ճիշտ մեկնաբանություն է տրվում։ Մինչ այդ հրամանագիրն էլ այդտեղ եղել է ստուգիչ անցակետ։ Պարզապես Վրաստանի նախագահի հրամանագրով Սադախլո—1, Սադախլո—2 երկաթուղային և ավտոմոբիլային անցակետերի նման Գուգութին և Նինոծմինդան ստացել են միջազգային ստուգիչ-անցակետի կարգավիճակ։

Ինչ վերաբերում է մուտքի թույլտվությանը, ապա մեզ մոտ առանց վիզային հարաբերություններ են, այնպես որ, Հայաստանի և Վրաստանի քաղաքացիներն ազատորեն կարող են անցնել մի երկրից մյուսը։

— Ամեն անգամ, երբ Ջավախքում ի հայտ են գալիս ապակայունության նշաններ, Վրաստանի և Հայաստանի պաշտոնական այրերը նշում են, որ դրանում շահագրգռված են երկու երկրներից դուրս գտնվող որոշակի ուժեր։ Ըստ Ձեզ, ի՞նչ ուժեր կարող են դրանով շահագրգռված լինել։

— Այն ուժերը, որոնք չեն ցանկանում, որ մեր երկրները լինեն անկախ, ամուր, զարգացող պետություններ։ Ես վստահ եմ, որ ոչ Հայաստանը, ոչ Վրաստանը չեն ցանկանում հակամարտության նոր օջախ ունենալ։

Եթե մենք հիվանդ ենք...

Հրաչիկ Ավագյան
երկրաբանա-հանքաբանական գիտությունների դոկտոր

Չեմ կարծում, թե Հայաստանում գտնվի որևէ մեկը, որ վերջին մեկ տարում, ավելի ստույգ՝ կառավարության № 147 (13 մարտի, 1998 թ.) որոշման ընդունման պահից հետո, անվճար բուժվել է հիվանդանոցում ու ապաքինված դուրս գրվել այնտեղից։ Երևի կռահեցիք, որ խոսքը վերաբերում է պետական պատվերի մասին որոշմանը։ Հարց է առաջանում, ո՞ւմ համար և ինչո՞ւ է կայացվել այդ որոշումը, եթե մեր հիվանդանոցներում անհնար է ձրի բուժում ստանալ՝ որքան էլ փորձեք ապացուցել, որ պետությունը օրենքով ձեզ այդ իրավունքը տվել է։ Հիվանդանոցներում այդ որոշումը չի գործում։ Ապացույցները մեր ժողովուրդը ամեն օր տեսնում է, իսկ ես պատմեմ իմ գլխին եկածը։

Հունիս ամսին հիվանդանոց ընկնելուց խուսափել չկարողացա։ Ծոտապ վիրահատության անհրաժեշտություն կար։ Երրորդ կարգի հաշմանդամության փաստաթղթով ու անձնագրով գնացի հանրապետական հիվանդանոցի վիրաբուժական բաժին։ Բժիշկը ինձ ուղարկեց ընդունարան, հանձնարարականով՝ «Քանի որ դու հիվանդանոց ընդունվելու համար 25 հազար դրամ չես մուծելու, ընդունարանի բժիշկին կտաս 3000 դրամ»։ Տվեցի։ Լրացրին «հիվանդության պատմության» թերթիկը, կատարեցին սրտի նկարահանում (կարդիոգրամմա), մատիցս արյուն վերցրին՝ անալիզի համար։ Հիվանդասենյակ մտնելուց հետո անմիջապես մի երիտասարդ տիկին եկավ ինձ մոտ, նորից ծակեց մատս, արյուն վերցրեց ու հանձնարարեց 15—20 րոպե հետո գնալ անալիզի պատասխանը ստանալու։ Երբ կինս գնում է անալիզի տվյալները ստանալու, «քույրը» նորից պահանջում է 1500 դրամ։ Բնականաբար, կինս վճարում ու ընտանում է անալիզի տվյալները։ Մեկ-երկու ժամ հետո ներս է գալիս մեկ ուրիշ տիկին, թե արյուն պետք է վերցնեմ «վենայից»։ Պարզվում է՝ ալիդի անալիզի համար։ Նա վերցնում է արյունը, 1000 դրամ ու գնում։

Հաջորդ օրը, վիրահատությունից հետո, ներս է գալիս ևս մեկը՝ նորից արյուն վերցնելու։

— Ինչի՞ համար, երեկ արդեն երեք անգամ վերցրել են,— փորձում եմ բողոքել ես։ Նա, թե՝ «սա ուրիշ անալիզ է»։

Այլևս չհամբերեցի և ասացի՝ «Ինձ ոչ մի անալիզ էլ պետք չէ, ես այլևս արյուն տվողը չեմ»։ Նա թե՝ «մեկ է, պետք է վերցնեմ, ես այսօր դեռ ոչ մի կոպեկ չեմ աշխատել»։

Վիրահատությունից առաջ մի քույր ինձ ցավազրկող ներարկեց ու 1000 դրամ վերցրեց, ուրախ-ուրախ ասելով. «Ցարկոտիկ եմ արել»։ Մինչ ես կհասցնեի զարմանալ ու բողոքել, նա հանգիստ բացատրեց. «կարգն է այդպես, հա մեկն էլ վիրահատությունից հետո եմ անելու»։

Երկու տիկնայք՝ տեխնիկական աշխատողներ, սայլակով եկան ինձ վիրահատարան տանելու։ Ես ասացի, որ կարող եմ ինքս գնալ։ Թույլ չտվեցին, պատճառաբանելով, որ ներարկած «նարկոտիկ»-ը գլխապտույտներ կունենամ և կարող եմ ընկնել։ Բայց ես ոչ մի գլխապտույտ էլ չունեի և ընդհանրապես ոչ մի փոփոխություն այդ ներարկումից չզգացի։ Ինչևիցէ, ինձ տարան վիրահատարան, վիրահատեցին։ Երբ վիրահատող բժիշկն ու օգնականը դուրս գնացին, վիրահատարանի քույրը շուրջ երկու պտույտ կատարելուց հետո, ասաց. «Գիտես չէ՞, ես եմ վիրահատող քույրը։ Մենք երեք հոգի ենք։ Ինձ 15 հազար դրամ պետք է տաս»։ «Պետք է տա՞ս...»։

Նորից եկան սայլակը տանող երկու տիկնայք ու ինձ տարան հիվանդասենյակ, ուր ինձ էին սպասում կինս ու աղջիկս։ Մահճակալին պառկեցնելուց հետո, կինս նրանցից ամեն մեկին տվեց 500-ական դրամ։ Իսկ նրանք հասկացրին, որ 1000-ական է պետք։ Քանի որ գումարների պահանջը արվում էր «պետք է տա՛ք» առարկություն չհանդուրժող հրամայականով, տվեցինք։ Անցել էր մեկ ժամ, երբ հիվանդասենյակ եկավ ինքը՝ վիրահատողը, և մեկնաբանեց «պետք է տաք» արտահայտության անհրաժեշտությունը։

Գիտեք էլի, ինչ վիճակ է, երեք ամիս է ժողովուրդն աշխատավարձ չի ստանում, ընտացածն էլ մի բան չի։ Բայց մտնելով նաև ձեր վիճակի մեջ, ուզում եմ իմանալ, թե՝ ո՞ւմ ի՞նչ եք տվել և ասեմ՝ թե էլ ո՞ւմ, ինչ եք տալու։

Պարզվեց, որ վիրահատարանի քույրը մի քիչ շատ է ուզել, իր օգնականին 20 րոպեանոց վիրահատության օգնելու համար 30 դոլար պետք է տանք, իսկ իրեն՝ 100 դոլարն էլ բավական է։ Հետո վիրակապը փոխող քույրը երեք անգամ մեկական րոպե տևող գործողության համար 2000 դրամ պահանջեց։ Եվ այսպես, հանրապետական հիվանդանոցի վիրաբուժական բաժնի 20 րոպեանոց վիրահատության և երեք օր հիվանդանոցում իմ սննդով ու անկողնով պահելու համար ինձնից շորթեցին 200 ամերիկյան դոլար։ Եվ սա այն մարդուց, որը անվճար բուժօգնություն ստանալու պետական իրավունք ունի։

...Տեղեկացա, որ եղբորս տարել են երկրորդ հիվանդանոց, պառկեցրել վերակենդանացման բաժնում։ Շտապեցի հիվանդանոց։ Ինձ հետ զրուցեցին հերթապահ բժիշկն ու գիշերային քույրը։ Ընդ որում, բժիշկը զգուշացրեց, որ ինքը միևնույն ժամանակ բուժող բժիշկն է։ Տեխնիկական աշխատողը՝ «սանիտարկան», մոտեցավ, բացատրեց, որ ինքն է ամեն ինչ անելու և հասկացրեց, որ դրա համար «պետք է տա՛մ»։ Տվեցի 2000 դրամ։ Ծնոտահակալական խոսքերով գնաց ու մեկ-երկու րոպե հետո մոտեցավ գիշերային բուժքրոջ հետ։ Կամացուկ ասաց. «Սա գիշերային քույրն է, սրան էլ պետք է տաս»։ Տվեցի 2000 դրամ։ Ու այդպես շարունակ, ամեն օր երեկոյան 2000 դրամ քույրին, 2000 դրամ՝ «սանիտարկային»։ Ասեմ, որ հենց առաջին օրը բժիշկը փոքր եղբորս էր տվել դեղատոմսը և պատվիրել, որ առավոտյան շատ դեղերը բերենք։ Դեղերի համար վճարեցի 6500 դրամ։ Մոտ մեկ շաբաթ վերակենդանացման բաժնում պահելուց հետո, մի օր երեկոյան, քույրերից մեկն ասաց, որ բժիշկը ինձ ուզում է տեսնել։ Ես, բնականաբար, հետաքրքրվեցի, ի՞նչ հարցով։ Նա «թթված» պատասխանեց, որ տեղյակ չէ։ Սակայն, երբ 2000 դրամը ստացավ, անմիջապես «սրտբացվեց», որ եղբորս ուզում են պալատ տեղափոխել։

Բուժաշխատողների արածի ու ձեռնարկած քայլերի մանրամասն վերլուծության այլընտրանքով մենք հասկացանք, որ այդ «վայ բժիշկների» ողջ ջանքերն ուղղված են ոչ թե երկրորդ կարգի հաշմանդամ ու կենսաթոշակից բացի ուրիշ այլ եկամուտի աղբյուր չունեցող 65-ամյա հիվանդին բուժելուն, այլ, որքան հնարավոր է, նրա ներկայությունը հիվանդանոցում երկարաձգելուն, հարազատներից առավելագույնս դրամ շորթելուն։ Ինձ տեսնելու ցանկություն հայտնած բժշկին իր ասած ժամին երկու անգամ տեղում չգտնելուց հետո, բժիշկների վարմունքից ու շորթումներից «զզված ու հոգնած», երկու եղբայրներով վերցրինք մեր երրորդ եղբորն ու տուն տարանք՝ առանց հիվանդանոցից դուրս գրելու և բուժող բժշկին ու բաժնի վարիչին տեղյակ պահելու։ Իսկ, որ ամենակարևորն էր, այլևս հնարավորություն չունեինք բուժաշխատողներին «ֆինանսավորել»։

Հարգելի ընթերցող, երևի ձեզ համար ոչ մի նորություն չկար իմ ներկա շարադրանքի մեջ։ Դուք բոլորդ ապրել եք այս անմարդկային, թալանչիական «գործընթացը», իսկ նրանք, որ չեն ապրել, պարզապես «վախեցել» են ընկնել հիվանդանոց՝ բժիշկների ձեռքը, որովհետև այդ ահռելի գումարները (ահռելի մեր անվճարունակ ժողովրդի համար) ի վիճակի չեն տալու, չունեն։ Թող որ վատանա իրենց առողջությունը, ավելանա տառապանքը, կարճանա վերից սահմանված նրանց կյանքի տևողությունը՝ նրանք հիվանդանոց չեն գնում։ Այս խնդիրը այսօր մեր պետության ու իշխանությունների չի հուզում։ Մեր պետական և իշխանավոր այրերի հոգսը ժողովրդի կյանքի ու առողջության մասին մտածելը չէ, այլ կոռուպցիան, հարստանալը և հենց ժողովրդի թշվառության, առողջության, նրա հետագա գոյության հաշվին։

Սույն հրապարակումը ես վերնագրեցի «Եթե մենք հիվանդ ենք», որովհետև «Գիտություն» թերթը իր 1998 թվականի № 13-ում տպագրել էր մի հոդված «Եթե դուք հիվանդ եք» վերնագրով, ուր առողջապահության նախարարության պաշտոնյաների հավաստմամբ ներկայացված էին այն բոլոր խմբերը, որոնք «պետական պատվերի» սկզբունքով, անվճար բուժման իրավունք ունեն։ Խոստումնալից, շատ ցանկ, մարդասիրական առաքելություն ունեցող պետական կարևոր փաստաթուղթ։ Սակայն, պարզվում է, որ այդ պետական հրովարտակը, ըստ էության, լոկ հայտարարություն է, ժողովրդի առողջության մասին հոգալու վերաբերյալ իշխանությունների հերթական պոպուլիստական կարգախոս։ Դա միայն թուղթ է, այն էլ՝ հատատիրի մի ժողովածու։ Իսկ հիվանդանոցն իր «կարգերն» ունի։

Երկրի մագնիսական դաշտի ակտիվությունը և սրտամկանի կաթվածը

(Սկիզբը՝ 1-ին էջում)

բ) K— ինդեքսն ավելի կատարելագործված և մեր օրերում կիրառվող մեծություն է, (գերմաներեն— Kenziffon՝ բնութագիր) և օգտագործվում է սկսած 1939 թ.։ Գիշերվա 0-ժամից սկսած մինչև գիշերվա ժամը 21-ը յուրաքանչյուր 3 ժամը մեկ որոշվում է K ինդեքսը, այսինքն՝ նրա մեծությունը ըստ ամպլիտուդայի (տես աղյուսակը)։

K	1	2	3	4	5	6	7	8	9
нТл	3	6	12	34	40	70	120	200	300

Այս աղյուսակը և նրանում բերված ինդեքսի արժեքները համապատասխանում են աշխարհագրական այն լայնության վրա գտնվող երկրաֆիզիկական դիտարաններին, որի վրա է գտնվում նաև Դուշնեթի երկրաֆիզիկական դիտարանը։

Աղյուսակից երևում է, որ Հայաստանի տարածքի համար K-ն ունենում է առավելագույն արժեք, երբ այն հավասար է 9-ի և դաշտի մեծությունը հավասար է 300 нТл։

Գծագիր 1-ում ցույց է տրրված, թե ինչպես են որոշում K ինդեքսը և ստացվում է, որ սանդղակը մոտ է լոգարիթմականին, այսինքն, ինչպես սեյսմոլոգիայում մագնիտուդան կամ աստղային մեծությունները՝ աստղագիտության մեջ։

Ձմռան շրջանում K ինդեքսը լինում է 2—4, այսինքն դաշտի մեծությունը լինում է 16—20 нТл։ Գառնիի դիտարանի տվյալներով լինում է 5-ի սահմաններում և դաշտը լինում է 40нТл։ Հավասար օրերի ժամանակ՝ (III, IV, IX, X ամիսներին) ուժեղ մագնիսական փոթորիկներ դիտարկվում են սեպտեմբեր և հոկտեմբեր ամիսներին, երբ K-ինդեքսը կարող է լինել 6—8 բալ, իսկ դաշտի մեծությունը՝ 200 нТл։ Ամռան ընթացքում K-ն հասնում է 6 բալի կամ 70 нТл մեծության, երբեմն պակաս։ Միաժամանակ որոշվում է մագնիսական ակտիվության պարբերականությունը։

20-րդ դարի սկզբին Չրին հայտնաբերեց 27 օրվա պարբերականություն, որը կապված է Արեգակի պտույտի հետ։ Այդ պտույտները երբեմն կարող են լինել 54 օրվա, կես տարվա պարբերականությամբ, ընդ որում առավելագույն արժեքին նրանք հասնում են ապրիլ և հոկտեմբեր ամիսներին։

11-տարվա պարբերականությունը կապված է Արեգակի բծերի և նրանց բռնկումների հետ։

Հարկ ենք համարում նշել, որ մագնիսական փոթորիկները չեն հաջորդում մեկը մյուսին և բաժանվում են մի քանի խմբի.

ա) **Հանկարծահաս փոթորիկների սկիզբը։** Սրանք սկսվում են հանկարծակի և 1 րոպեում ընդգրկում են ամբողջ երկրագունդը, դրանց միջին մեծությունը գերազանցում է 15—20 нТл։

բ) **Սկզբնական փուլը** տևում է 2—3 ժ. և ամպլիտուդան գերազանցում է 30—50 нТл։

գ) **Գլխավոր փուլը**— որը տևում է 1—2 օր, ամպլիտուդան գերազանցում է 200—250 нТл։

7) **Վերականգնման փուլը**— այս շրջանը տևում է 2—3 օրից ավելի, բայց բացառված չէ, որ սկսվեն նոր փոթորիկներ։ Ընդ որում փոփոխությունը տեղի է ունենում 3 բաղադրիչների վրա, միաժամանակ առաջացնելով, այսպես կոչված, ծովախորշեր։

Միջազգային չափանիշներով, յուրաքանչյուր ամսվա 5 օրը լինում է ակտիվ։ Պետք է նշել, որ բռնկումների ժամանակ պլիքների արագությունը (Ալֆենյան) հասնում է 1.000 կմ/վրկ, իսկ հանգիստ օրերի ժամանակ, որը նույնպես 5 օր է, պլիքների արագությունը հասնում է 300—350 կմ/վրկ։ Կան բազմաթիվ տեսակներ, որոնց վրա մենք կանգ չենք առնի և կբերենք կոնկրետ օրինակներ, կապված Երկրի մագնիսական դաշտի ակտիվության և սրտամկանի կաթվածի հիվանդության միջև։ Դիտարկումները մեր կողմից կատարվել են ընկրած 1974 թվականից, Երևան քաղաքի 3-րդ շտապ օգնության հիվանդանոցի սրտաբանության բաժանմունքի հետ համատեղ։

Հայաստանում նմանատիպ աշխատանքների նախաձեռնողները եղել են հանգուցյալ պրոֆ. Գ. Բադալյանը, պրոֆ. Ցու. Թունյանը, պրոֆ. Հ. Բակունցը, դոցենտ Ա. Թոփչյանը։

Մեր կողմից ուսումնասիրվել է սրտամկանի կաթվածից մահացած 571 դեպք (425 տղամարդ և 146 կին)։ Ընդ որում մինչև 49 տարեկան՝ 101 դեպք, 50—59 տարեկան՝ 109 դեպք, 60—69 տարեկան՝ 226 դեպք, 70 և ավելի տարիք ունեցողների՝ 135 դեպք։ Մահացության դեպքերը մագնիսական ակտիվ օրերի ժամանակ անհամեմատ բարձր են հանգիստ օրերի համեմատությամբ։ Եթե արտահայտենք տոկոսային հարաբերությամբ, ապ ստացվում է 1։3, 1։2 և 1։1,5։ Միաժամանակ ընտացվում է, որ 50 տարեկանից ցածր և 70 տարեկանից բարձր սրտային հիվանդները ավելի զգայուն են երկրի մագնիսական դաշտի ակտիվության հանդեպ։ Այս պատկերը նույնն է նաև ակտիվ օրերից հետո։ Դիտարկումները ցույց են տվել նաև, որ տղամարդիկ ավելի զգայուն են մագնիսական ակտիվության նկատմամբ, քան կանայք։ Եթե արտահայտենք տոկոսային արտահայտությամբ՝ 1×1,98 և 1×1,52։

Հայտնի է, որ սրտամկանի սուր կաթվածից մահվան պատճառները հիմնականում լինում են սրտային անբավարարությունը, սրտային շոկը և այլն։

Մահացությունների վերլուծությունը ցույց տվեց, որ անկախ մագնիսական ակտիվությունից 35,6 տոկոսը մահացել են սրտային անբավարարությունից, 23,8 տոկոսը՝ սրտային շոկից, 12,1 տոկոսը՝ սրտի կաթվածից, 6,1 տոկոսը՝ տրոմբից։ Մեր դիտարկումները միաժամանակ հաստատեցին, որ երկրի մագնիսական դաշտի ակտիվ օրերին մահացությունը սրտամկանի կաթվածից անհամեմատ բարձր է, քան հանգիստ օրերին։

Ուզում եմ նշել, որ այս հետազոտությունները դադարեցվեցին խորհրդային իշխանության փլուզումից հետո՝ կապված ֆինանսավորման հետ։

Իհարկե, հնարավոր է, որ կգա ժամանակ, երբ հանրապետությունում կարելի կլինի վերսկսել այս աշխատանքները և սրտային հիվանդներին, բժիշկներին ժամանակին և ստույգ տեղեկացնել երկրի մագնիսական ակտիվ օրերի մասին, մի հանգամանք, որն անպայման կարևոր նշանակություն կունենա կորուստները նվազագույնի հասցնելու գործում, քանզի խոսքը գնում է սրտամկանի կաթվածով տառապող մարդկանց առողջության և կյանքի մասին։

Իսկ մինչ այդ կուզեինք խորհուրդ տալ հեռուստատեսության, ռադիոյի, զանգվածային լրատվության մյուս միջոցներին՝ ձեռնպահ մնալ ընթացող «կայուն գեոմագնիսական դաշտի» մասին հաղորդումներից, քանի որ, ինչպես տեսանք, դրանք բացարձակապես անհիմն են, սխալ և վտանգավոր թյուրիմացության մեջ են գցում մարդկանց։ Նման անտեղյակ, դիլետանտական հայտարարությունները պարզապես անհանդուրժելի են և պատիվ չեն բերում նրանց, ովքեր ամեն օր մամուլին են տրամադրում այդ ոչինչ չասող լրատվությունը։

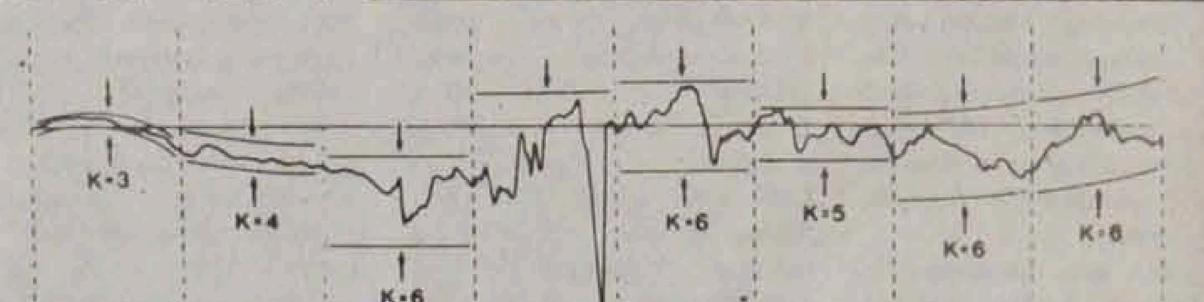

Գծ. 1. Բերված է H հորիզոնական քաղաղրիչի գրանցումը, որի վրա ցույց է տրված Երկրի մագնիսական դաշտի փոփոխությունը 3 ժամվա միջակայքում, և համապատասխանաբար որոշված է K ինդեքսը։

...ԻՍԿ ՃԱՆԱՊԱՐՀԸ ՍԿՍՎԵՑ ԿԻԼԻԿԻԱՅԻՑ

(Սկիզբը՝ 1-ին էջում)

ցաքերում մեր ինստիտուտի գիտական գործունեության և ստացած տվյալների նկատմամբ և պրոպագանդում էր այդ նվաճումները։

Այդ այցելությունից հետո նա հրատարակեց հայերեն լեզվով «Առաքելություն Հայաստան» վերնագրով մի գիրք, ուր նա մանրամասն նկարագրում էր Հայաստանի գիտական և մշակութային կյանքը՝ արտասահմանյան հայությանը ծանոթացնելով գիտության ասպարեզում հայ գիտնականների նշանակալից հաջողություններին։ Նրան խիստ հետաքրքրում էր նաև ժամանակակից երիտասարդ սերնդի հայրենասիրական դաստիարակության, հայ ժողովրդի կենցաղին, ինչպես նաև Հայաստանի և Ռուսաստանի գիտնականների համատեղ գործունեությանը վերաբերող հարցերը։

Պրոֆ. Մ. Սեակը, ըստ էության, հիմք դրեց Հայաստանի գիտությունների ակադեմիայի կենսաքիմիկոսների և սփյուռքի հայ նշանավոր գիտնականների կապերին և բարեկամությանը։ Շուրջ 25 տարի պրոֆ. Մ. Սեակը, այնուհետև սեբաստահայ Վերաշինաց միության անդամները՝ Ջաբեհ Գաբիկյանի ղեկավարությամբ, յուրջ օգնություն ցույց տվեցին կենսաքիմիայի ինստիտուտին՝ օգնելով ձեռք բերելու թանկարժեք արտասահմանյան սարքավորումներ, քիմիական ռեակտիվներ, որոնք անշուշտ նպաստեցին հայ կենսաքիմիկոսների գիտական հետազոտությունների կատարմանը։

Օգտագործելով ամենաբարձր որակի քիմիական ռեակտիվներ, ունենալով երիտասարդ գիտնականների մի ստվար խումբ, ՀՀ ԳԱԱ ալդում Հ. Խ. Բունիաթյանի անվան ինստիտուտը շատ խոշոր հայտնագործությունների հիմք դրեց։ Այդ էր պատճառը, որ միութենական «Նեյրոքիմիա» ամսագրի հրատարակությունը խորհրդային կառավարության և գիտությունների ակադեմիայի որոշմամբ հանձնարարվեց մեզ, Հայաստանի գիտությունների ակադեմիայի հրատարակչությանը, որի գլխավոր խմբագիրը ի սկզբանե (1982 թ.) տողերիս հեղինակն է։ Այդ գործում հսկայական աշխատանք ծավալվեց ակադեմիկոսներ Վ. Համբարձումյանի և Հ. Բունիաթյանի կողմից։ Սակայն, պրոֆ. Հ. Բունիաթյանը բախտ չունեցավ նույնիսկ տեսնելու «Նեյրոքիմիա» ամսագրի առաջին համարը։

Պրոֆ. Մ. Սեակը իր մահկանացուն կնքեց 1967 թվականի նոյեմբերին։ Նա իր գիտական գրականության մեծ մասը կտակել էր ՀՀ ԳԱԱ կենսաքիմիայի ինստիտուտին, և այսօր այդ գրականությունից օգտվում են Հայաստանի երիտասարդ գիտնականները։

Պրոֆ. Մ. Սեակի, պրոֆ. Վ. Աբոշյանի (Արիզոնայի նահանգ), պրոֆ. Ս. Սիմոնյանի (Վաշինգտոն), դոկտոր Հ. Խտիկյանի (Չիկագո) և այլոց ներդրումը, որոնք մեծ գործ են կատարում Հայաստանում կենսաբանական գիտությունների զարգացման համար, պետք է արժանավայել տեղ գրավի Հայաստանի կենսաքիմիայի և բժշկագիտության զարգացման պատմության մեջ։

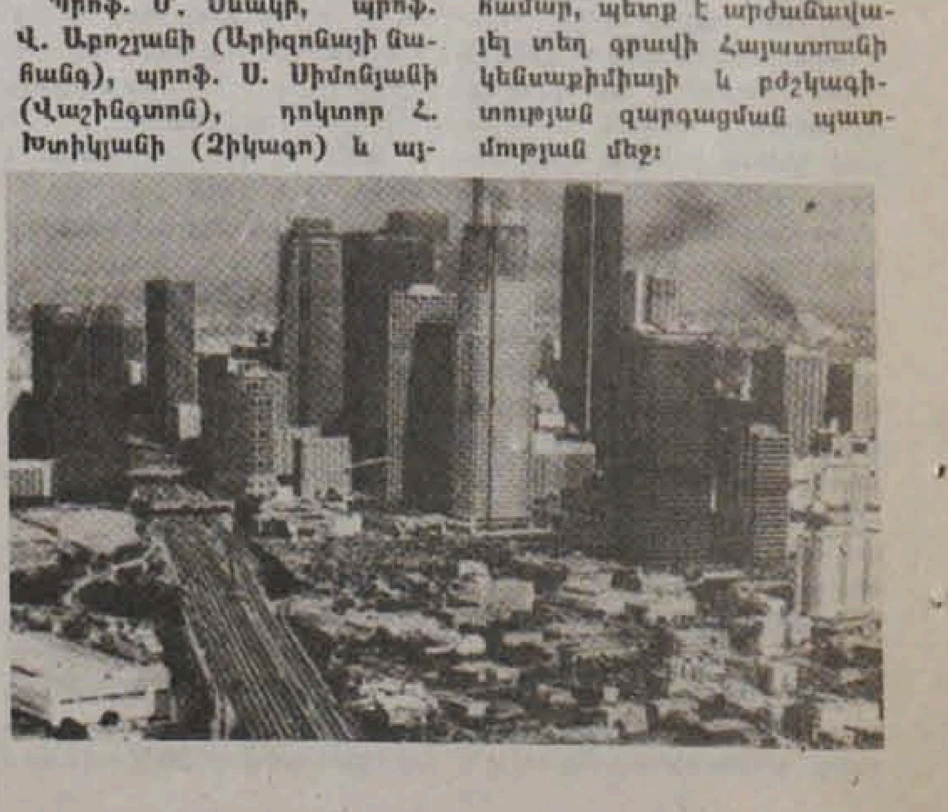

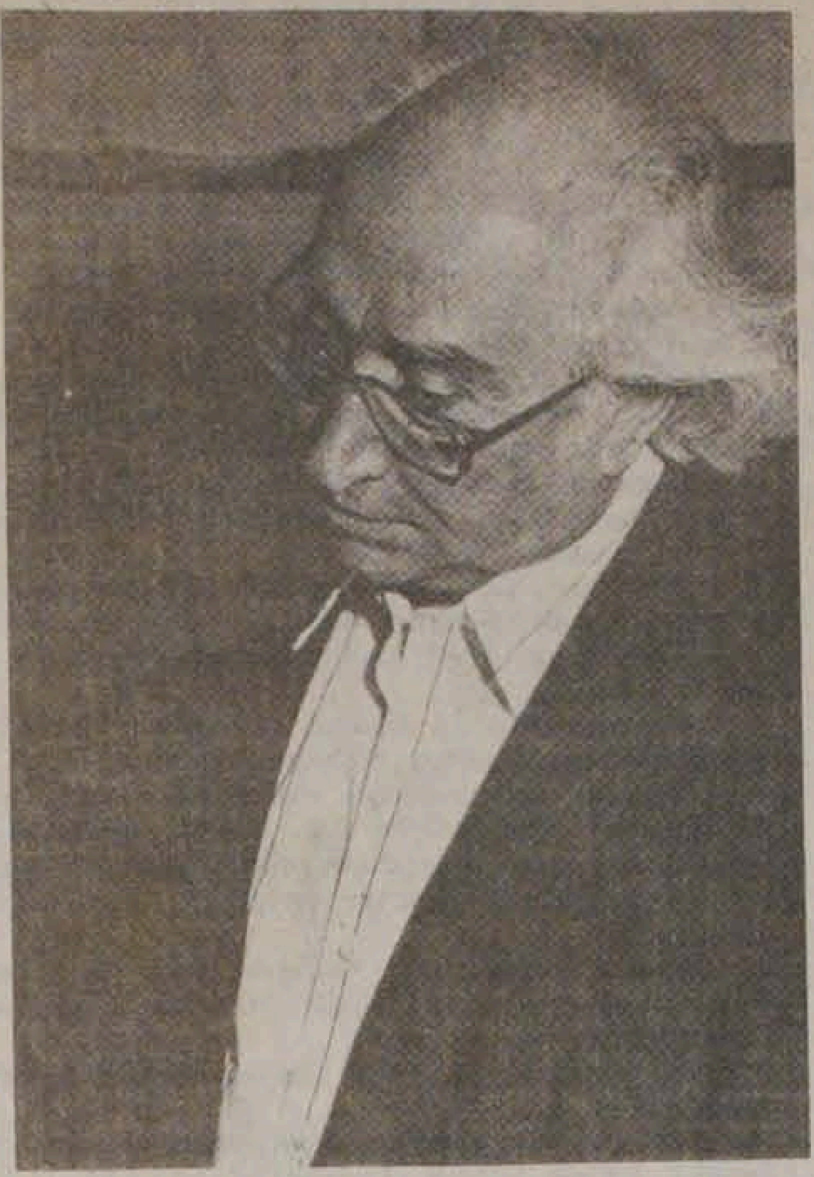

Տառապանքով է անցնում վարպետության ուղին

(Սկիզբը՝ 1-ին էջում)

վելի ժամեր, քան այսօր այն արժեք կամ տեղ է գրավում մեր կյանքում: Ցա՜վ ափսոս: Իզուր բաներով եմ զբաղվել այդ 70 տարիների ընթացքում, բայց հավատում էի, այդ հավատը բավականին բան տվեց: Այդ հավատը՝ մեր մշակույթը ոչ միայն ոտքի կանգնեցրեց, այլ նաև հնարավորություն տվեց տեսնելու, զգալու նրա մեծությունը, նրա անհրաժեշտությունը, նրա դերը մեր հազարամյա պատմություն ունեցող ժողովրդի կյանքում:

Կային արգելակումներ, շրջանակներ, սխալ մոտեցումներ, թեև դրանք լինում են բոլոր դեպքերում: Հիշում եմ մի այսպիսի դեպք, մի մահամերձ իր ընկերոջը հարցնում է. ի՞նչ կուզեիր: Ընկերը պատասխանում է՝ կանոնավոր կյանք: Մահամերձ ընկերը ասում է. կանոնավոր կյանք չի լինում, կա կյանք: Պետք է ապրել այս կյանքի ամեն վայրկյանը: Մենք այդպես էլ ապրեցինք: Երազ ունենալով տեսնելու, շոշափելիորեն զգալու ազատ ու անկախ լինելու ժողովրդի երազանքի իրականացումը: Չթաքցնենք՝ անհույս էր դա, 70 տարիների ընթացքում, դաժանորեն՝ անհույս:

Մենք կարծում էինք, որ կոմունիստական գաղափարախոսությունից ազատվելու հնար չկար: Արդեն բավականին տարիք ունեցած տարիներին լրիվ զգում էինք այն սուտը, այն հնարովին, այն պարտադիրը, այն անցանկալին, որ միշտ փաթաթվում էր մեր գործին, կյանքին, աշխատանքին:

Այսօր ես կարող եմ ինձ մի կողմից երջանիկ համարել, որ ես ապրեցի բավականին հարուստ նվիրումներով, գաղափարներով, իրագործումներով կյանք, որը ուներ իր մեջ նաև հիասթափության, ափսոսանքի, իզուր կատարված գործերի զգացումներ: Բայց այն, որ այս տարիքում ես 7-րդ տարին է, որ ապրում և ստեղծագործում եմ մեծ դժվարություններով, կրկնում եմ՝ մեծ դժվարություններով, ստեղծագործական կյանք, ինձ համար դա մեծ երջանկություն է: Ես ափսոսում եմ, որ իմ ընկերներից շատ-շատերը, որոնց թվում Պարույր Սևակը և շատ նկարիչ ընկերներ կյանքից հեռացան, չիմանալով, որ կլինեն այս օրերը, բայց նրանք երազում էին: Ինչպես նաև չիմանալով, որ այս օրերը, տարիները լինելու են դաժան, զրկանքի, զոհողությունների, հիասթափությունների, առվի, ոգևորությունների ժամանակներ: Այդ տարիներին և՛ մութ տեսանք, և՛ ցուրտ, և՛ քաղց, բայց նաև երևում էր, որ շատ մոտիկ է այն ապագան, որ սերունդների համար երջանիկ է լինելու:

— Ձեր կյանքում ո՞րն է եղել առաջնայինը:

— Գիտե՞ք, իմ ընկերները, որոնք սկզբներում շատ-շատ էին, հիմա շատ քիչ են: Քիչ են ոչ միայն այն պատճառով, որ տարիքը շատերին զրկեց կյանքից, այլ նաև՝ որոշ ընկերներ չեն կիսում այն գաղափարները, ինչ որ ես այսօր ունեմ, ինչով այսօր ապրում եմ: Նաև՝ սոցիալական, տնտեսական ծանր պայմանները շատերին փակել են նեղ շրջանակների մեջ: Լավ ժամանակներում իմ ընկերները արդեն գիտեին, որ ես քեֆերի, սեղանների ընկեր չեմ, սրճարանների, ռեստորանների գիշերային կյանքի սիրահար չեմ, գիտեին նաև, որ իմ նվիրումների մեջ ես ազնիվ եմ: Ես ունեցա իմ ընտանիքը, որին նվիրվեցի իմ ողջ էությամբ: Ես 45 տարի սիրեցի մի կնոջ, որին սիրահարված էի մինչև ամուսնանալս 5 տարի: 50 տարի նա եղավ իմ կյանքի անփոխարինելի ընկերը: Ցավում եմ, որ արդեն 2 տարի զրկված եմ նրա ներկայությունից: Իմ ընտանիքը գիտեր, որ ես սիրում եմ երկու բան՝ տունը և իմ արվեստը, իմ գործը՝ նկարչությունը:

Ես բազմաթիվ գիտական և գեղարվեստական խորհուրդների անդամ եմ եղել, այնպիսի ասպարեզներում, որ նույնիսկ ոմանք ծիծաղում էին, կատակով ասելով, եթե հանկարծ Գրիգորին գիշերը արթնացնենք և հարցնենք գյուղատնտեսությունից, նա պատրաստ է պատմելու և ասելու: Անշուշտ այդպես չէ՛ր: Որովհետև իմ բոլոր մասնակցությունները զանազան կազմակերպությունների մեջ հիմնականում արվեստի խնդիրներն էին: Ես փորձում էի օգտակար լինել ամեն բանում, ասենք, այնպիսի մի ճյուղը՝ որպիսին էր ազգային ժողովրդական արվեստը, որը արդիական կյանքի պայմաններում դուրս էր մղվում տնից, գյուղից, քաղաքից: Շատերը մոռանում էին, որ նրա մեջ պարփակված է ժողովրդի ստեղծագործ ոգին, որ բրուտագործի կուժը՝ դա արվեստի ակունքն է, գուսանի երգը մեր երաժշտության ակունքն է, որով սընվում, հարստանում և ստեղծվում է պրոֆեսիոնալ արվեստը: Ես ու իմ ընկերներից շատերը փորձում էինք ճանապարհ հարթել այդ ամենի համար: Խորհրդային իշխանության ժամանակ միշտ չէ, որ հասկացվում էր դրա անհրաժեշտությունը, դրա մեծ խորհուրդը: Ես նվիրվեցի նկարչությանը, բայց չպարփակվեցի մեկ ժանրի մեջ, որը ընդունված է նկարիչների մոտ, ես զբաղվեցի նկարչության համարյա բոլոր ժանրերով: Միայն չեմ քանդակել, չնայած քանդակագործություն սովորել եմ: Այդ բոլորը հարըստացրեց իմ գիտելիքները, որովհետև յուրաքանչյուր նկարազարդում պահանջում էր խոր ուսումնասիրություն: Յուրաքանչյուր կոմպոզիցիոն գործ պահանջում էր խրվել արդիական կամ պատմության տարիների, դարերի մեջ, փընտրել այնտեղ հավատին, որով ես կարող եմ իմ գործը համոզեցուցիչ դարձնել դիտողի, նայողի համար: Եվ այդպես էլ ունեցա բազմաթիվ նկարազարդումներ, կոմպոզիցիոն գործեր, նաև՝ մեծածավալ, որոնք սկզբում գոբելեն դարձան, իսկ հիմա էլ որմնանկար են դառնում Կասկադ կոչվող կառույցի մեջ:

Ընտանիքս, հասարակական գործունեությունը մշակույթի ասպարեզում և նկարչությունը, ահա այն նվիրումները, առաջնայինը, որով ես ապրել եմ իմ 72 տարիները:

— Երբևիցե հիասթափվել եք կյանքից, մարդկանցից, արվեստից...

— Գիտե՞ք, արվեստագետ հասկացությունը կամ արվեստագետ մարդը մենակ մարդ է: Ես հիմա խոսում եմ ձեզ հետ, բայց իմ մտքում, ուղեղում կան թեմաներ, դեպքեր, գործողություններ, որոնց հետ ես հիմա առնչվում եմ: Երբ դուք արվեստագետին տեսնում եք բեմի վրա, փողոցում, արվեստանոցում թե այլուր, իմացեք, որ նա երկու աշխարհով է ապրում: Մեկն այն ռեալ աշխարհն է, որ կպչում է իրեն, վիրավորում, ոգևորում, բայց ունի նաև մեկ ուրիշ աշխարհ: Այդ այն աշխարհն է, որով նա ծնում է իր ստեղծագործությունները, որոնց հաճախ արվեստագետներն անում են՝ իմ զավակները, որովհետև նրանք ծնվում են այդ աշխարհում: Այն աշխարհը, որով ես խոսք եմ ասում, խոսում եմ արվեստ սիրողների կամ դիտողների հետ: Այդպիսի մարդը չի կարող չունենալ հիասթափություն, վրդովմունք, վախ: Ամեն անգամ, երբ ես ուզում եմ մի բան նկարել, կամ ստեղծել, ինձ թվում է, թե ես չեմ կարող: Մինչև չեն անցնում օրեր, ժամեր և ես չեմ տեսնում թղթի կամ պաստառի վրա, ես չեմ հանգստանում: Բայց կա նաև մի ուրիշ բան, սկիզբը շատ ոգևորիչ է, որովհետև պատկերացնում է, վերացական մի պատկերացում: Իսկ երբ կոնկրետանում է, երբեմն, այո՛, հիասթափվում ես, որովհետև քեզ դուր չի գալիս, շատ հեռու է պատկերացումից:

— Ձեր հեղինակությունը երբևէ դեր խաղացել է ձեր կյանքում, դուք շա՞տ եք զգացել ձեր ունեցած կշիռը:

— Մարդիկ կան, որոնք իրենք՝ իրենց համար ըստեղծում են հեղինակություն և հետո սկսում են այդ հեղինակությունն օգտագործել աջ ու ձախ: Երբեմն զարմանում են, երբ իրենց լավ չեն ընդունում կամ շատ են ուրախանում, երբ շատ լավ են ընդունում: Արվեստագետի հեղինակությունը միշտ մեծ հասցականի տակ է: Եթե նա մընայուն գործով արվեստագետ է և ստեղծում է արժեքներ, այդ հեղինակությունը ըստ ըստեղծածի է հավաքվում իրար վրա և դառնում մի ծավալ: Անշուշտ, հաճելի է, երբ փողոցում քայլում ես ու մեկն անմիջապես մատնացույց է անում քեզ, ասելով, որ դ:ա Գրիգոր Խանջյանն է, ուրախանում ես: Բայց դա նաև ինչ որ մի ճնշող բան ունի, որ քեզ ստիպում է միշտ զգոն լինել, միշտ քեզ այնպես պահել, այնպես զգալ, որ չլինի հանկարծ մեկն էլ ասի, սա՞ է Գրիգոր Խանջյանը: Բավականին բարդ հոգեվիճակ է: Հաճախ խուսափում եմ ամեն տեղ խոսք ասելուց, երևալուց, խորհուրդ տալուց: Այս իմաստով, իհարկե, հեղինակությունը ճնշող բան է արվեստագետի համար, բայց ունի նաև մի առավելություն. եթե դու ուզում ես օգտակար լինել, այդ հեղինակությունը ծառայեցնում ես նպատակին:

Ես միշտ փորձել եմ հեղինակությունս օգտագործել ոչ հօգուտ ինձ, այլ հօգուտ ուրիշի: Արել եմ բարի գործեր, միշտ հիշելով ասացվածքը՝ բարի մարդը նա չէ, որ միայն բարություն է անում, այլ նա, ով չարություն չի անում:

— Ի՞նչն եք գնահատում մարդու մեջ:

— Ամենից առաջ պետք է ազնիվ լինես քո խղճի առջև, որից էլ բխում է քո վերաբերմունքը շրջապատի մարդկանց հանդեպ: Ես վերջին տարիներին հուսախաբ լինելու շատ առիթներ ունեցա: Ուզում եմ մարդկանց մեջ տեսնել լավը, հավատալ, սիրել, նրանց, առանց որի արվեստագետ չես կարող լինել: Բայց հետո, երբ հանկարծ բաներ եմ լսում, հատկապես մեր օրերում, տեսնում եմ, որ նա, ում համար դու պատրաստ էիր նույնիսկ կյանքդ տալու, խաբեբա է, թալանչի, մարդասպան, անազնիվ, ես շատ և շատ հիասթափվում եմ: Ես, որ 1988 թվականից հետո շատ ակտիվորեն պաշտպանում էի մեր առաջին նախագահին, առաջին կառավարությանը, այն ամենը, ինչը առաջինն էր երրորդ հանրապետությունում, հանկարծ ամեն օր մի նոր տխրեցնող լուր, մի նոր փաստ, գործ: Հուսահատեցնող է, հատկապես արվեստագետի համար: Արվեստագետը ուզում է միշտ բարին, լավը տեսնել: Ձգտում է մարդկանց մեջ այդ փնտրել, իմանալով հանդերձ, որ այդպես չէ, որ մարդը այդպես չի լինում: Շատ եմ ափսոսում, որ վերջին ժամանակներս այնպիսի երևույթների հետ եմ առնչվում, որ երբեմն մտածում եմ, երևի լավ կլինի այն օրը, երբ որ ես այլևս չեմ լինի, երբ որ չեն լինի ինձ սիրողները ու չսիրողները, այլ կլինի մի սերունդ, որ չգիտի ո՞վ էր իբրև մարդ՝ Գրիգոր Խանջյանը: Կրնայի միայն իմ գործերին և եթե այդ գործերը նրա հետ կխոսեն, նրան կհուզեն, դա կլինի այն ճիշտ գնահատականը, որ արվեստագետը ուզում է տեսնել իր կյանքի օրոք:

— Ձեր կարծիքով ե՞րբ է մարդը զգում, որ ինքը երջանիկ է, կամ ի՞նչ է իսկական երջանկությունը:

— Մարդը երբեք երջանիկ չի լինում, որովհետև առաջին իսկ օրվանից թախծում է կյանքի զանազան երևույթներից: Ուրախ հաճախ է լինում, բայց նաև հաճախ է լինում վշտով ու լացով: Ընտանիքում, այո, ես երջանիկ եմ եղել: Ունեցել եմ կին, որին շատ եմ սիրել, զավակներ, որոնց սիրում եմ այսօր: Արվեստում երջանիկ լինելը դա հազվագյուտ երևույթ է, որովհետև մեկ անգամ այդ հազվագյուտ երևույթը զգացել եմ: Չկարծեք, թե այն ժամանակ, երբ «Վարդանանքը» ցուցադրվում էր և համաժողովրդական ուշադրության և ընդունելության արժանացավ: Կամ, ասենք, Փարիզում իմ մեքսիկական շարքի մեծ հաջողությունը: Երջանկություն մեկ անգամ զգացել եմ, երբ այստեղ՝ իմ արվեստանոցում, ավարտում էի «Վարդանանք» գոբելենի կարտոնը: Դեռ այն ավարտված չէր, բայց ես ըզգացի մի դող, մի ներքին ըզգացում, որը անշուշտ հրճվանքի էր վերածվում: Չկարծեք, թե պարում էի, ծափ էի տալիս, չէ, ներքին հանույք ունեի, ինձ թվում էր, որ այդ գործը ինչ որ խոսուն պետք է լինի և ես չսխալվեցի: Դա առաջինն էր և վերջինը: Ո՛չ «Անլռելի զանգակատան» հաջողությունը, ո՛չ «Վերք Հայաստանի» հաջողությունը, ո՛չ Խորհրդային Հայաստանի և համաշխարհային ցուցահանդեսներից ստացած շքանշանները ու պարգևները, դրանք ես չեմ կարող ասել, որ իմ կյանքի երջանիկ պահերն են, դրանք ուղղակի հաջողություններ են, որոնք երևում են և անհայտանում:

Մարդ երջանիկ է զգում այն ժամանակ, երբ ասենք, սիրում ես մեկին և հանկարծ զգում ես, որ դա փոխադարձ է: Դա մի անմահ երջանկություն է: Ահավասիկ, քեզ երկու՝ երջանիկ զգալու պահ և ոչ ավելին:

— Ձեր ամենաբարձր պարգևը, գնահատականը, որը ձեզ համար եղել է անակնկալ:

— Սովորաբար պարգևները անակնկալ չեն լինում:

— Ինչո՞ւ...

— Որովհետև, երբ մի բան ստեղծում ես, սկսում են դրա շուրջը խոսել: Գիտես, որ դրա հետ կան նաև պարգևներ: Մտքումդ ինչ որ բաների սպասում ես, շատ հուզվում ես, սակայն, որ չի լինում: Երբ Պարույր Սևակի «Անլռելի զանգակատունը» նկարազարդեցի, այն ունեցավ մեծ հաջողություն: Ինձ և Սևակին ներկայացրին Հայաստանի պետական մրցանակի: Սևակն ստացավ գործի համար, ինձ չտվեցին: Դա անսպասելի անանձնյալ էր: Բայց երբ ներկայացրին «Անլռելի զանգակատունը» Խորհրդային Միության պետական մրցանակի, իմ հույսերն ավելի քիչ էին, որովհետև այդ տարին Լենինի 100-ամյակի տարին էր և ամեն ինչ կապված էր Լենինի հետ: Եվ այդ ցուցահանդեսում, որտեղ կախված էր «Անլռելի զանգակատունը», կախված էին նաև շատ ուրիշ նշանավոր գործեր: Հանկարծ ես իմացա, որ Խորհրդային Միության պետական մրցանակը տրվել է ինձ, զարմացա՝ հաճելի էր: Ինչպես նաև հաճելի էր իմ ասպարեզ իջնելու առաջին իսկ տարիներին՝ 1958 թվականի Բրյուսելի համաշխարհային ցուցահանդեսում Խորհրդային Միության նկարչության մեջ դըրված էր իմ «Լոռեցի Սաքոյի» նկարազարդումները: Եվ հանկարծ ես իմացա, որ Մարտիրոս Սարյանը «Հայաստան» նկարի համար ստացել է Ոսկե շքանշան, Հովհաննես Զարդարյանը «Գարուն» նկարի համար՝ արծաթե շքանշան: Եվ ես էլ «Լոռեցի Սաքոյի» համար՝ բրոնզե շքանշան: Մեծ ուրախություն էր ինձ համար, անակնկալ: Որովհետև այդպիսի մի մեծ փորձում ուշադրության կենտրոն դառնալը, դա փոքր երևույթ չէր: Ճըշմարտությունն այն է, որ յուրաքանչյուր արվեստի գործ ապրում է իր ժամանակի հույզերի, խոհերի, ցանկությունների մեջ: Ժամանակի ընթացքում դրանք փոփոխվում են, ասենք մի գործ, որը մեծ հաջողություն էր ունենում, հետո նույնիսկ մոռացության է տրվում: Գործերը անգամ անմահ են միայն այն ժամանակ, եթե նրանք այդ ամենից զատ իրենց վրա կրում են կատարողական բարձր վարպետություն՝ պրոֆեսիոնալիզմը: Մարդ, որը իր արվեստի տերն է: Վարպետ է: Եթե այդ գործը իր վրա ունի վարպետության կնիքը, ժամանակը նրա հանդեպ այլ դատավոր լինել չի կարող, նա միշտ կլունենա, կպահպանի իր արժեքը:

Հարցազրույցը վարեց՝
Արամ ՎԱՐԴԱՆՅԱՆԸ

ՄԵՐ ՇՆՈՐՀԱՎՈՐԱՆՔԸ

Ինչպե՞ս է գալիս հասունությունը: Այն գալիս է ամբողջ կյանքի ընթացքում: Բայց կան հանգամանքներ, որոնք նպաստում կամ վկայում են, որ մարդու հասունությունը, այնուամենայնիվ, եկել է: Օրեր առաջ թերթիս աշխատակից Արամ Վարդանյանը պարզապես լրագրող էր, պարզապես լավ պատանի: Այսօր արդեն նա դարձել է 25 տարեկան և նաև՝ ամուսնացել ու ընտանիք կազմել: Երկու առիթն էլ բարեբախտ ու հիշարժան են ոչ միայն Արամի ու նրա տիկնոջ՝ Տիրուհու համար, այլև նրանց, ովքեր նրա շրջապատն են կամ ընթերցողը: Այս երջանիկ առիթներով շնորհավորում ենք մեր գործընկերոջն ու մաղթում բազմարդյունավետ, հարուստ կյանք ու լրագրողի անհանգիստ ու անձնուրաց գործունեություն: Ու եթե կլինեն տառապանքի պահեր, թող դրանք լինեն որոնման, ինքնահաստատման ու ստեղծագործական տառապանքներ:

«ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ» ԱՇԽԱՏԱԿԻՑՆԵՐ

ՌԵՊԼԻԿ

Ի՞նչ հասկանա յոթերորդցին

Որ մեր օրերում հեռուստատեսությունը լեզվակործան քաղաքականություն է վարում, հայտնի է բոլորին: Մնում է պարզել, թե օտար բառեր, նույնիսկ խորագրեր, հաղորդաշարերի անվանումներ, պատկերազարդում միայն անգլիատառ ազդեր օգտագործող «հեռուստալիդերները» այդ անում են գիտակցաբար, թե ուղղակի այդպես «ստացվում է, էլի՛...»:

Ու մտածում ես՝ ոչինչ, նրանք ջահելներ են, ընկել են մի երկու անհաջողակ ղեկավարների ձեռքը և իրենց էլ են քշում:

Բայց ինչ ասես հայկական դպրոցների 7-րդ դասարանի համար կազմած «Աշխարհի ռեգիոնալ աշխարհագրություն» դասագրքի պատվարժան հեղինակներին (մի մեծ խումբ՝ ճանաչված գիտնականներից կազմած):

Սկսենք գրքի անվանումից՝ **ռեգիոնալ** աշխարհագրություն: Ծնորհիվ մեր պառլամենտի, տարածաշրջանային, տարածքային բառերն այնքան շատ են օգտագործվում, որ վստահորեն կարող ենք ասել, որ նշված դասագրքի հեղինակ-գիտնականները գոնե մեկ անգամ չեն ունկնդրել պատգամավորներից որևէ մեկին, գոնե նրանց, ում ամբողջ ելույթը կազմված է **տարածք, տարածաշրջան** բառերից:

Ծարունակենք: Սրամտելու ցանկությունը չէ, որ ստիպել է ինձ գրել այս նամակ-ռեպլիկը: Պարզապես սպասում էի թոռնիկիս հետ ու մի երկու էջում հանդիպեցի հետևյալ օտարամոլություններին:

Պարզվում է, որ... այնտեղ տարածված են **էնդեմիկ և ռելիկտային բուսատեսակներ**, իսկ ահա մյուսները՝ ...**տաք** ծովի հարևանությամբ... ստեղծել են **ռեկրեացիոն ռեսուրսների** հազվադեպ զուգորդություն...

Հետո պարզվում է, որ աշխարհում կա **կուրորտային** շրջան և... այն էլ՝ **ալյուվիալ նստվածքներով**: Արի յոթերորդցի ու հասկացիր, թե ինչ է **դյունային թումբը** և ինչպես կարելի է մտնել **«կարստային քարանձավներ»**:

Իհարկե, դպրոցականների գիտելիքները հարստացնելու նպատակով ամեն մի օտար տերմին, անվանում, քա՞ր կարելի է օգտագործել դրանք միջնորդելով հայերեն բառերով, անվանումներով: Իսկ այս պարագայում ոչ միայն չկան հայկական տարբերակները, այլ նույնիսկ չկա տարրական՝ բացատրություն, թե ի՞նչ են նշանակում այդ օտար բառերը:

Երեխաները աշխարհագրությունը պետք է ուսումնասիրե՛ն և ոչ թե անգիր սովորեն: Իսկ նման դասագրքերը նրանց ստիպում են անգիր անել նյութը, թեկուզ ոչինչ չըհասկանալով: Հերածս օրինակները՝ 1—2 էջից էին: Իսկ դասագրքում նման «գլուխգործոցներ» շատ-շատ են:

Զ. ԶԱՏԻՆՅԱՆ

ԲԱՑԱՏՐԱԿԱՆ ՆՈՐ ԲԱՌԱՐԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» հրատարակչությունը լույս է ընծայել բանասիրության դոկտոր, լեզվաբան Լալիկ Խաչատրյանի «Գրաբարի տարարժեք բառերի բացատրական բառարան», որը հրատարակության են երաշխավորել լեզվաբաններ Լավրենտի Հովհաննիսյանն ու Դավիթ Գյուրջինյանը, խմբագիրն է բանասիրական գիտությունների դոկտոր Վազգեն Համբարձումյանը:

Բառարանը ընդգրկում է հին հայերեն մատենագրության մեջ գործածված շուրջ չորս հազար բառ (լեզվական միավոր), որոնք բառաքերականական իմաստով ու արժեքով երկատված են և կազմում են լեզվի ձևաբանորեն տարարժեք բառերի շերտը:

Սույն աշխատանքը, ինչպես նշվում է բառարանի բնութագրականում, կարող է օգտակար լինել բանասերներին, մասնավորապես պատմական իմաստաբանության մասնագետներին:

«Գրաբարի տարարժեք բառերի բացատրական բառարանի» կազմումը պայմանավորված է տեսական ու գործնական անհրաժեշտությամբ,— գրում է հեղինակը:— Առաջին անգամ ի մի են բերվում գրաբարալեզու մատյաններում (ու դրանց համաբարբառներում) սփռված բառաքերականորեն բազմիմաստ բառերը՝ երկարժեք, եռարժեք և քառարժեք համատեղումներով»:

Բառարանը կազմելիս հեղինակը օգտագործել է հայ բառարանագրության երախտավոր մշակներ Գաբրիել Ավետիքյանի, Խաչատուր Սյուրմելյանի, Մկրտիչ Ավգերյանի «Նոր բառգիրք Հայկազյան լեզվի» երկհատոր, «Առձեռն բառարան Հայկազյան լեզվի» բառարանները, որոնց հեղինակների պայծառ հիշատակին էլ նվիրել է իր աշխատանքը: Նա օգտագործել է նաև այլ հեղինակների մի շարք բացատրական ու արմատական բառարաններ և գրաբարի համաբարբառներ:

Հրաչյա ՀՈՒՆԱՆՅԱՆ

Համբարձում Կարապետյան
Պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

ԺԱՄԱՆԱԿԻ ՀՈԳՍԵՐԻՆ՝ ԺԱՄԱՆԱԿԻՆ ՏՐՎՈՂ ՊԱՏԱՍԽԱՆ

Ուրիշ դեպքում անմիջապես կանցնեինք աշխատության անմիջական վերլուծությանը: մինչդեռ, դա այժմ հնարավոր չէ. երեք ծավալուն բաժիններում ամփոփված են տասնմեկ գլուխ և տասնմեկ ենթագլուխ, յուրաքանչյուրում հարցադրման տարբերությամբ և պարունակված նյութի ու վերլուծության չկրկնվող ինքնատիպությամբ: Ուստի տվյալ դեպքում գերադասելի է, որպես հեղինակի հայացքների հետ ուղղակի կապի մատչելի միջոց, ընթերցողին ներկայացնել նշված տասնմեկ գլուխները, որքան որ դա հնարավոր կլինի, հակիրճ մի հոդվածի շրջանակներում:

Եվ այսպես, ակադեմիկոս Վ. Ե. Խոջաբեկյանը իր նոր աշխատության առաջին գլուխը վերնագրել է շատ ավելի խիստ, քան դա կարվեր «ծերոդամիտ» քաղաքագետների կողմից՝ «Անպտղաբեր և չարդարացված փորձաշրջան»: Դա արտադրության և նյութական միջոցների հափշտակման, բայց և հախուռն թալանի փուլն է, որը զուգակցվում է պետության և նրա իրավապահ մարմինների կատարյալ անտարբերությամբ, որը այլոց համար հաճելի թողտվություն էր: Դրանում էլ հեղինակը տեսնում է հետագա և մինչև օրս էլ չհաղթահարված նյութական միջոցների թալանով պայմանավորված տնտեսական ձախողումների ակունքը, որը զուգակցվեց իշխանությունը զավթելու և կառավարության գլուխ անցնելու մոլեգին ձգտմամբ:

Ստեղծելով միանգամայն մասնագիտական-տնտեսագիտական աշխատություն, հեղինակը նրանում քաղաքական մտքի ավելի կշռադատված ու պատշաճ համարձակություն է հանդես բերում, քան հրապարակներում կամ նույնիսկ լսարանային փակ դռների ետևում արվող բացականչություններն են:

Նա ընդգծում է, որ սովորական պետական գործունեությունների դադարեցման, բընակչության նկատմամբ պատշաճ հոգատարություն չցուցաբերելու հետևանքով, տեղի է ունենում զանգվածային սնանկացում, որի հետևանքով «աղքատները իրենց վերջին ունեցվածքը հարուստներին վաճառում են ցածր գներով և գնում...» օրվա հաց: Հեղինակը պնդում է, որ «քանի դեռ տնտեսությունը իր բնականոն ընթացքի մեջ չէ, գների ազատ արձակումը... վաղաժամ է: Դա նպաստում է սոցիալական լարվածության շիկացմանը»:

Մեկնաբանվում է նաև վաուչերները ասպարեզ բերողների «երջանկահիշատակ սխրագործությունը»: Վաճառողները կոպեկներով սև հաց էին ձեռք բերում, գնողները կուտակած դարձյալ կոպեկներով հարստություն էին ձեռք բերում և հավերժ երջանիկ կյանք ակնկալում: «Այդ վաուչերներն իրականում ոչ այլ ինչ էին, եթե ոչ թղթի կտորներ... Ի վնաս պետական գանձարանի, ծնվեցին նորելուկ միլիոնատերեր»: Այդուհանդերձ, հեղինակը համոզված է, որ այդ թալանից հետո անգամ «բյուջե մուտք գործող միջոցներով հնարավոր կլինի վերականգնել» պատշաճ տընտեսություն: Սակայն դա կըպահանջի նախ և առաջ պետության կողմից մեծ ջանք ու անձնվեր պատրաստակամություն՝ լինելու ժողովրդի հետ, լսելու նրան և ապրել ու աշխատել միայն հանուն ազգային պետականության բարեկարգման:

Երկրորդ գլուխը նվիրված է անցման շրջանում աշխատանքի շուկայի ձևավորման հարցին: Քննարկելով այն անցման շրջանի դեպքերի արդյունքում, հեղինակը լայն անդրադարձ է կատարում և՛ դեպի այսօրվա ներկան, և՛ դեպի ապագան: Որովհետև ելնում է այն իրողությունից, որ մարդկային աշխատանքն ու նրա շուկա կոչվածը միատեղ մնայուն են: Այդ մոտեցմամբ, հեղինակը հարցը քննարկում է «Աշխատուժի վերարտադրության տեսակները», «Հասարակության աշխատանքային ներուժը» և «Աշխատանքի շուկայի ձևավորման նախադրյալները» գլուխներով: Խորքում հարցերը հստակ տնտեսական են ու տնտեսագիտական, և միաժամանակ առնչվում են քաղաքականության, սեփականության վարքագծի, ժողովրդի նկատմամբ նրա վերաբերմունքի, երիտասարդներին կրթելու և դաստիարակելու, նրա աշխատունակության և նրան դեպի աշխատանք և ստեղծագործության ճանապարհ տալու և բազում այլ հարցերի հետ:

Հաճելի է նշել, որ աշխատությունը գրված է իր ժողովրդի ու նրա հատկապես երիտասարդ սերնդի նկատմամբ խստապահանջությամբ, բայց և սիրով ու խոր հավատով: Նրա կռիվն ու վախը սերնդին ճանապարհից շեղելու վտանգի դեմ է: Շարադրությունը, գրելաշեշտը երիտասարդ սերնդին նորից ու նորից դեպի Հայաստան դարձնելն է, Հայաստան երկրի համար աշխատունակ լինելն ու հայրենի օջախը շենացնելը: Դրա համար է, որ գրքում ընթերցողը զայրագին տրամադրություն կտեսնի պորտաբուծության, ծրիակերության և զարտուղի ճանապարհներով հարստություն դիզելու և արդեն դիզածների դեմ: Ուրիշ կերպ չէր կարելի նման մի աշխատություն գրել և այսպիսի համընդհանուր երկ ըստեղծել:

Բայց, դրանից ոչ պակաս, ակադեմիկոսը մտահոգված է, որ ազգի յուրաքանչյուր զավակ վաղ մանկության օրերից մինչ խոր ծերություն, չզրկվի արարելու, աշխատելու ունակությունից և հնարավորությունից:

Նշված իմաստով ընթերցողին դարձյալ լրացուցիչ գիտելիքներ է մատուցում երրորդ գլուխը՝ «Զբաղվածության քաղաքականության հիմնահարցերի արդիականությունը» խորագրով: **Հակիրճ և տարողունակ հիմնահարց և արդիական քաղաքականություն:** Եվ, բնականաբար, մշտապես մնայուն և կիրառական հասկացություն: Այս բոլորով հանդերձ, աշխատության մեջ ըզբաղվածությունը, որպես պետական պարտքի իրականացում, միաձույլ է տարիք, աշխատունակություն, մասնագիտություն, մտավոր ունակություն (զարգացում) և բազում այլ հասկացությունների հետ, որոնք մատուցվում են որպես ազգային պետության մշտական ուշադրության և հոգատարության առարկա, առ այսօր մնալով չիրականացված մշուշում: Ըստ գրախոսվող երկի, այդ բոլորի իրականացման երաշխիք պետք է լինի աշխատանքային օրենսդրությունը, որը նաև քաղաքացիների աշխատանքի իրավունքի նկատմամբ պետական հոգատարություն ապահովելն է:

Ներկայացվող աշխատությունը ընթերցողին մատուցում է գիտելիքներ, որոնք ոչ միայն հարստացնում են նրա միտքը, այլև բացահայտում են ամեն տեսակի պատահականությունների և մանավանդ իր քաղաքացիական իրավունքները սահմանափակելու զարտուղի գործողությունների դեմ: Տվյալ դեպքում գրախոսվող երկում բովանդակվող գիտելիքները մատուցվում են ոչ թե սոսկ հիշողությունը հարստացնելու, այլ՝ քաղաքացիների, մենք կասեինք, ար-

(Շարունակությունը՝ 4-րդ էջում)

Զգուշացե՛ք քաղցկեղից

Ֆրանսիական «Լյա Ռեշերշ» («Հետազոտություն») գիտական հանդեսի վերջին համարներից մեկը, գիտական այլևայլ նյութերի հետ, անդրադարձել է ատոմային էլեկտրակայանների, դրանց թափոնների անվտանգ պահպանության և քաղցկեղի խնդիրներին: Հանդեսն ուղղակի կապ է տեսնում քաղցկեղի տարածման և ատոմակայանների ոչ անվտանգ գործունեության միջև: Մանրամասն պատմելով Չեռնոբիլյան աղետի և աշխարհի այլ ատոմակայանների վթարների մասին, հանդեսը զգուշացնում է դրանց անդառնալի վտանգը մարդկանց առողջության համար: Հանդեսում տպագրված երկու լուսանկարները պատմում են այդ անվտանգությունը անտեսելու մասին: Հաագայի մի ժամանակ մարդաշատ լողափը, ատոմակայանի թափոնների հետևանքով դարձել է մեռյալ գոտի: Իսկ ահա Հայկական ատոմակայանի ամենամերձավոր շրջակայքը անասունների համար արոտավայր է: Դժվար չէ ենթադրել, թե նման «արոտավայրի» կաթն ու միսը, որքանով անվտա՞նգ է մարդկանց առողջության համար: Լուսանկարիչ Ֆրեդ Մաիերը չի տեսել Հայկական ատոմակայանը ամռանը, երբ այն շրջապատող այգիներից ծիրան ու բանջարեղեն են հավաքում ու առանց որևէ հսկողության ու ստուգման առատորեն շուկաներն են առաքում: Դե, ինչ, շատ հարցերում մենք դրսևորում ենք երբեմն ամբարտավան անտարբերություն ու հետո զարմանում, թե Արարատյան հովտի ու Արագածի լանջերի բնակավայրերում ինչու եզակի չեն քաղցկեղի դեպքերը:

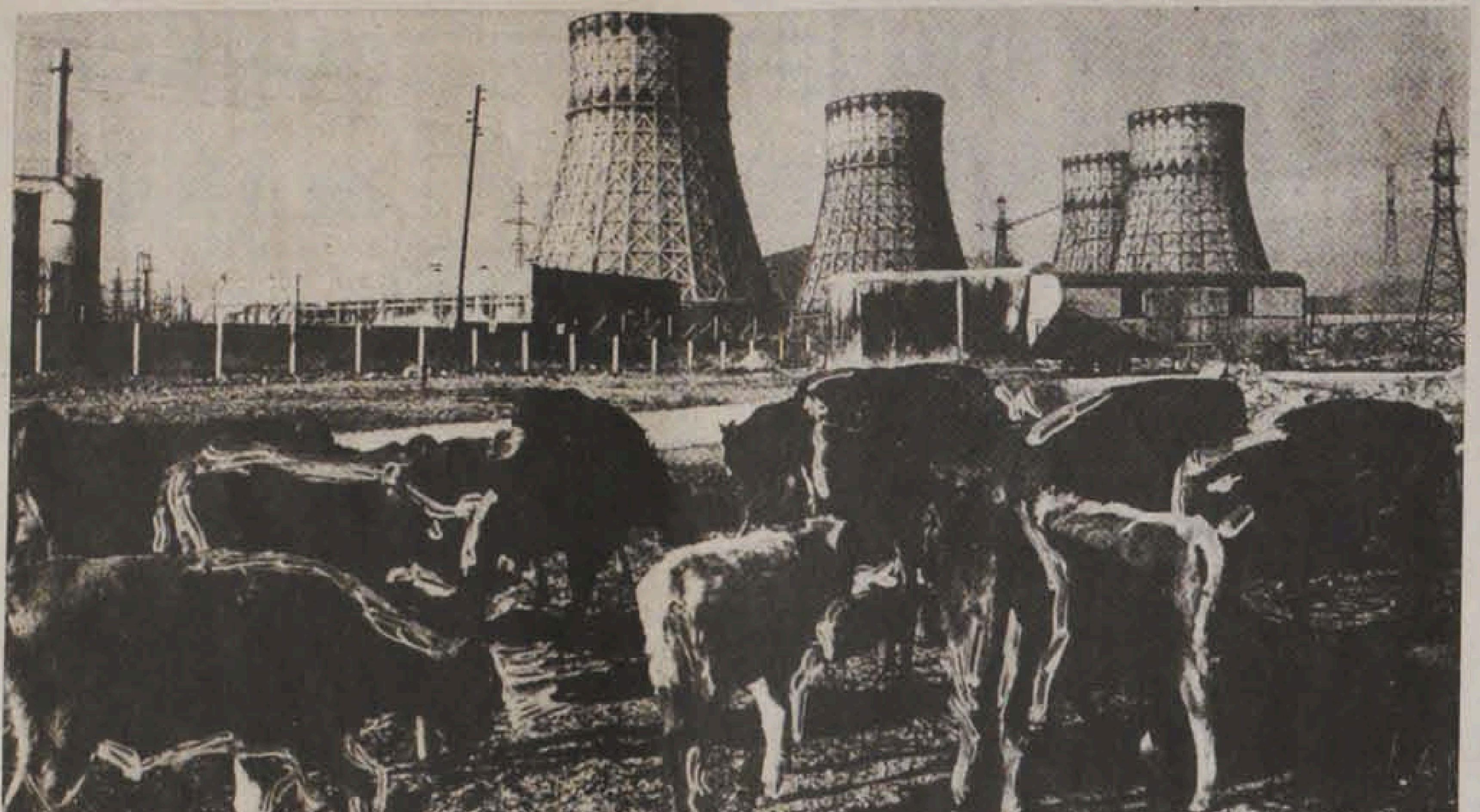

Մատնության հմայքը

Թե մատնիչի մասնագիտությունը Թուրքիայում ինչ բարիքներ կարող է պարգևել, ցույց են տալիս թվերը: Եթե դու հայտնաբերում և իշխանություններին տեղեկացնում ես հարկերից չարամտորեն խուսափող մեկին և քո տեղեկությունը հաստատվում է, ապա հաջողակ մատնիչը ստանում է 10 տոկոսը այն գումարից, որը օրինազանցը թաքցրել է հարկային ծառայությունից:

Եթե 1991 թվականին նման հնարամիտ քաղաքացիները նման «ծառայության» համար ստացել էին ընդամենը 200 հազար դոլար, ապա 1998 թվականի առաջին կիսամյակում այդ գումարը կազմել է 20 միլիոն ամերիկյան դոլար:

Սույն եկամտաբեր գործը աստիճանաբար վարակում է շատերին, և այսօր կան արդեն «պրոֆեսիոնալ» մատնիչներ, որոնք իրենց հիմնական զբաղմունքը դարձրել են հարկերը վճարելուց խուսափող հարուստ օրինազանցների «որսը»: Ե՛վ շահավետ է, և՝ մանավանդ՝ թուրքահայրենասեր...

Կարևոր «բեռը»

Դանիացի ֆիզիկոս, Նոբելյան մրցանակի դափնեկիր Նիլս Բորը պատերազմի ժամանակ հրաժարվեց համագործակցել գերմանացիների հետ, որոնք օկուպացրել էին Դանիան: Հաշվի առնելով գիտնականի մեծ վաստակը, դաշնակիցները հատուկ ինքնաթիռ ուղարկեցին, որը գաղտնի Անգլիա տեղափոխեց Բորին: Օդաչուին զգուշացրել էին, որ նա շատ կարևոր «բեռ» է տեղափոխում: Վայրէջքից հետո, օդաչուն ծիծաղելով գիտնականին ցույց տվեց նման դեպքերի առթիվ գործող հրահանգը: «Շատ կարևոր բեռներ տեղափոխելու մասին» կետում ասվում էր, որ հակառակորդի հարձակման և վտանգի դեպքում բեռը պետք է նետել ծովը:

Վերջապես...

Երբ ամերիկացի աստղագնաց Արմսթրոնգը 1969 թվականի հուլիսի 21-ին ոտք դրեց Լուսնի վրա, նրա մտքով իսկ չէր անցնում, որ այդ առաջին քայլը Լուսնի վրա նրան դարձրեց մեծ կարողության տեր: Կարողություն, որ կտակվել էր 1891 թվականին, Ֆրանսիայում:

Մի խոշոր արդյունաբերողի այրի և Ժյուլ Վեռնի վեպերի սիրահար Աննա-Էմիլիա Գյուզմանը իր ամբողջ հարստությունը՝ 100 հազար ֆրանկ (այսօրվա վիճակով՝ ահռելի գումար), կտակել էր Ֆրանսիայի գիտությունների ակադեմիային: Կտակի համաձայն, ակադեմիան այդ գումարը պետք է հանձներ այն մարդուն, որը երբևէ առաջինը ոտք կդներ երկնային որևէ մոլորակի վրա, բացառությամբ՝ Մարս մոլորակի:

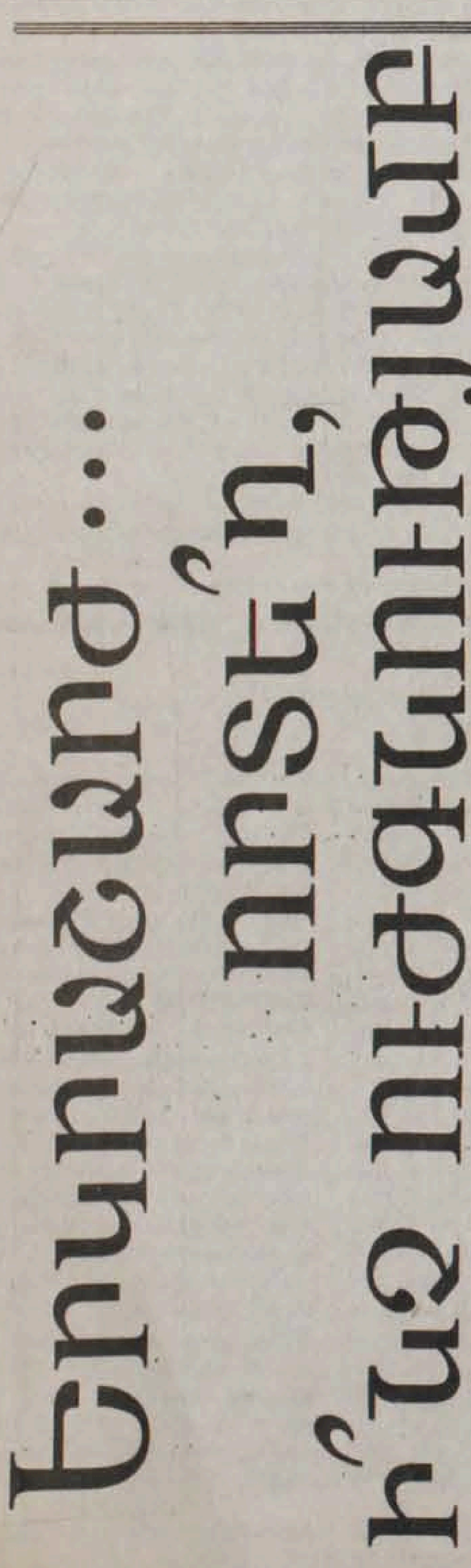

ԺԱՄԱՆԱԿԻ ՀՈԳՍԵՐԻՆ՝ ԺԱՄԱՆԱԿԻՆ ՏՐՎՈՂ ՊԱՏԱՍԽԱՆ

(Սկիզբը՝ 3-րդ էջում)

ժանապատվությունը տնտեսությունը հասկացնելու և ժողովրդի քաղաքական, տնտեսական ու քաղաքական իրավունքները պատշաճ պահելու համար: Հեղինակը դրանք նորովի իմաստավորում է և, հարստացնելով, էության մակարդակը բարձրացնում: Նման գաղափարներն են արտահայտվում նաև երրորդ գլխի մյուս հոդվածներում:

Հեղինակը ոչ թե շոշափում է, ինչպես հաճախ ասվում է, առանձին հարցեր, այլ՝ կամ հիմնովին վերլուծում է, կամ մեկնաբանում, հարկ եղած դեպքում էլ հաստատում է կամ մերժում: Նման մոտեցման արտահայտությունն է, որ աշխատության մեջ առանձին գլուխներով տեղ են գտել նաև էներգետիկ ճգնաժամի կասեցմանը և արդյունաբերության ճյուղային կառուցվածքը նոր, հնարավոր, ուղղությունների ներդրմամբ, ընդլայնելուն վերաբերվող հիմնահարցերը:

Աշխատության մյուս բաժինները, առանձին ենթամասերով, նվիրված են գյուղատնտեսության պետական հովանավորությանը և գիտակրթական համակարգի զարգացմանն ու ծառայությունների և զբաղվածության ճյուղային կառուցվածքին, ինչպես նաև էներգետիկ ճգնաժամի հաղթահարման հարցերին:

Ի տարբերություն վերը նշվածների, աշխատության տասներորդ գլուխը նվիրված է արտաքին աշխարհի հետ տնտեսական փոխներտածման երևույթին, որը որոշակիորեն կապված է նաև բնակչության զբաղվածության հետ: Հարցը քննարկվում է ոչ միայն ըստ առայսօր տեղի ունեցած կեցերի ու տատանումների, այլև բացատրելով երևույթի հեռանկարները: Եվ այդտեղ էլ Հայաստանի Հանրապետության արտաքին, և ոչ միայն տնտեսական, կապերի ամենամերձավոր տեսադաշտն է, որը վերլուծվում է անպաճույճ, պարզ ու հասկանալի վերնագրերի տակ, վերնագրեր, որոնց, մեր համոզմամբ, ընթերցողը հնարավոր է, որ որոնելու է գիրքը ձեռքը վերցնելու համենայնդեպս ոչ վերջին պահին, այն է՝ «Փոխներտածումը նորանկախ պետությունների (ԱՊՀ) հետ»: «Փոխներտածումը Իրանի և Մերձավոր Արևելքի հետ»: «Առևտրատնտեսական հարաբերությունները Թուրքիայի հետ»: Սա արդեն, որպես մտքի աշխատանք, երևույթ է ոչ միայն, կասեինք նաև՝ ոչ այնքան տնտեսագիտության, որքան քաղաքականության ոլորտում:

Վերը նշված տեսանկյունից հարցի պարզաբանմանը միաժամանակ պատասխան է ծառայում աշխատության վերջին գլուխը: Նրանում աշխատուժի ժամանակավոր արտահոսման կազմակերպումը որակվում է որպես «աշխատանքի շուկայում լարվածությունը մեղմացնելու գործոն»: Եվ դա չնայած նրան, որ այդ «մեղմացումը» կարող է նաև հակադարձ հետևանքներ ունենալ երկրի ճակատագրում: Բարելավում ենք դրսում, պատշաճը չենք ստանում ներսում, որը հարազատ հայրենիքն է: Այս եզրակացությունն, ինքնին, իր երկբևեռ իմաստով, սպառիչ պատասխան է ստանում քննարկված աշխատության ամբողջության մեջ խորամուխ լինելով:

Երկրաշարժ... որտե՞ղ, ի՞նչ ուժգնությամբ

Ռաֆայել Մովսիսյան
Ակադեմիկոս, տեխնիկական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

(Սկիզբը՝ № 3-ում)

Այնուամենայնիվ, ինչո՞վ կարելի է բացատրել, որ 20-րդ դարավերջին, երբ քննարկվում է այլ մոլորակներ թռչելու հնարավորությունը, Երկրի վրա չլուծված է մնում ուժեղ երկրաշարժերի կանխագուշակման խնդիրը: Նույնիսկ տեխնիկապես զարգացած այնպիսի երկրներում, ինչպիսիք են ԱՄՆ-ը և Ճապոնիան, վերջին տասնամյակներում այս հարցի լուծման բնագավառում առաջխաղացում չկա: Իհարկե, խնդիրը արտակարգ բարդ է, և դրանով կարելի է բացատրել այն փաստը, որ առայժմ, ինչպես գրում է Վ. Ստրախովը վերը նշված հոդվածում՝ «Չկան մաթեմատիկական հարաբերակցություններ, որոնք թույլ կտան որոշել, թե Երկրի խորքերի այս կամ այն ծավալներում դանդաղ ընթացող պրոցեսները ե՞րբ կվերածվեն թռիչքային փոփոխությունների»:

Որտե՞ղ, ի՞նչ մագնիտուդի, ե՞րբ հարցերի պատասխանների որոնումները ընթանում են երկրաշարժի նախանշանների համալիր ուսումնասիրության ճանապարհով, ռետրոսպեկտիվ անալիզի հիմքի վրա՝ առանց գիտական բավարար հիմնավորվածության: Նախանշաններ են համարվում գեոֆիզիկական դաշտերում տեղի ունեցող այն ձևախեղումներն ու փոփոխությունները, որոնք առաջանում են երկրաշարժի նախապատրաստման ընթացքում: Օգտագործվող նախանշանների թիվը հասնում է 20-ի, և դրանք խմբավորվում են հետևյալ հերթականությամբ՝ սեյսմոլոգիական, ձևախեղումային (դեֆորմացիոն), հիդրոդինամիկական, տեկտոնամագնիսական, գեոէլեկտրական, էլեկտրամագնիսական, գեոքիմիական, կենսաբանական:

Այսօրվա դրությամբ ինչպիսի՞ն է նախանշանների ուսումնասիրվածության աստիճանը: 1996 թվականին ԱՊՀ երկրների գիտնականները ընդունեցին «Կոնցեպցիա սեյսմիկ վտանգի դիտարկումների և կանխագուշակման միջպետական համակարգի մասին»: Այնտեղ ասված է (էջ 12) «...Կարճաժամկետ կանխագուշակումը այն հավանականությամբ, որ բավարար լինի նախազգուշացնելու բնակչությանը, ներկա վիճակում կանոնավոր կերպով չի իրականացվում: Չի հաջողվում ճիշտ որոշել սեյսմիկ հարվածի տեղն ու մագնիտուդը: Ընդհանուր առմամբ, կարճաժամկետ կանխագուշակումը կարիք ունի բացահայտել կապերը կարճաժամկետ նախանշանների բնութագրերի և երկրաշարժի պարամետրերի միջև, ինչպես նաև մշակել այդ նախանշանների տեսություն»: Ասվածը, մեր կարծիքով, վերաբերում է ոչ միայն կարճաժամկետ նախանշաններին:

Եվ այսպես, ակադեմիկոս Վ. Ստրախովի նշած մաթեմատիկական հարաբերակցության բացակայությունը շարունակում է մնալ գայթակղության քարը: Նախանշանների բնութագրերի և երկրաշարժի պարամետրերի միջև կապերի բացակայությունը նշանակում է այն, որ եթե, օրինակ, խորը հորերում չափեք ջրի մակարդակը, որը երկրաշարժի նախապատրաստման ընթացքում փոփոխվում է, ապա անհնար է հաշվարկել, թե որտեղ է հասունանում օջախը և ինչպիսին է բապավող մագնիտուդը: Ասվածը վերաբերում է բոլոր նախանշաններին, բացի գեոդեզիականներից:

Չնայած վերը նշված դժվարություններին, նախանշանների համակարգի համալիր օգտագործումը սեյսմիկ իրադրության օպերատիվ գնահատման համադրությամբ հնարավորություն է տվել ապահովել 7 կարճաժամկետ կանխագուշակում (ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ի տվյալներով, այն այժմ իրականացվում է Ճապոնիայում, ԱՄՆ-ում, ՉԺՀ-ում): Այս հանգամանքը հույս է ներշնչում, որ տարբեր նախանշանների հետագա ուսումնասիրությունները թույլ կտան անպայման արագացնել խնդրի լուծումը: Ցավոք, «Կոնցեպցիայում», որի 13-րդ էջում բերված են վերը նշված տվյալները, մանրամասն չի խոսվում նշված կանխագուշակումների մասին: Չի նշված նաև, թե կանխագուշակումներից քանիսը չեն հաստատվել: Օրինակ, Չինաստանում, մեծ թվով կանխագուշակված երկրաշարժեր, այդպես էլ տեղի չեն ունեցել: Ինչո՞վ կարելի է բացատրել այն փաստը, որ մի դեպքում նախանշանների համալիր դիտարկումների արդյունքներով կանխագուշակված երկրաշարժերն այս կամ այն հավանականությամբ տեղի են ունենում, իսկ մեկ ուրիշ պարագայում՝ տագնապը անտեղի է: Մեզ թվում է, որ դա կանխագուշակման ավանդական ռազմավարության անկատարության արդյունք է:

Բանն այն է, որ խզվածքների կողերի տեղաշարժը միմյանց նկատմամբ միշտ չէ, որ հանգեցնում է ուժեղ երկրաշարժի: Ավելի հաճախ այն անցնում է առանց ծանր հետևանքների: Սեյսմատեկտոնիկայում երկրակեղևի կողերի սահող տեղափոխությունը կոչվում է տեկտոնական կրիպ: Թեև անհրաժեշտ է նշել, որ նախանշանների մեծ մասը «աշխատում են» նրա օգտին, ճիշտ այնպես, ինչպես երկրաշարժի օգտին. բարձրանում է ստորգետնյա ջրերի մակարդակը, անջատվում է ռադոն գազ, հայտնվում են գեոֆիզիկական տարբեր անոմալիաներ՝ այդ թվում նաև էլեկտրամագնիսական դաշտերում: Բարձրաճշգրիտ դիտարկումներն արձանագրում են Երկրի մակերևույթի թեքումներ և խզվածքի գոտում նրա ընդհանուր բարձրանալը: Կրիպի շնորհիվ հայտնված երկրաշարժի նախանշանների վարկածը լայնորեն զարգանում է տարբեր երկրներում («Պրիրոդա» № 12, 1989 թ., Սոբոլևի հոդվածը): Ընդունելով այս վարկածը, մենք տրամաբանորեն կարող ենք պատասխանել վերը դրված հարցին: Եթե նախանշանը հայտնվում է կրիպի հետևանքով, ապա ուժեղ երկրաշարժ չպետք է լինի, էներգիան ծախսվում է խզվածքի երկարությամբ հսկայական զանգվածների դանդաղ տեղաշարժման վրա: Ավելին, եթե վարկածը ճշմարիտ է, ապա նախանշանների խմբի համալիր դիտարկումների ռազմավարությունը պետք է ճշգրտվի:

Կանխագուշակման խնդիրը անհրաժեշտ է լուծել երկու փուլով: Առաջին փուլում կանխագուշակել երկրաշարժի օջախի առաջացման գոտին, իսկ երկրորդում, ինչպես արդեն նշվեց, փորձել կանխագուշակել սեյսմիկ հարվածի առաջացման ժամանակը: Նման մոտեցում, մասնավորապես, շարադրեցին ակադեմիկոս Ս. Ս. Գրիգորյանը և Ա. Կ. Պեններ «Գեոդեզիա-սեյսմոլոգիա, դեֆորմացիա և կանխագուշակում» առաջին գիտաժողովում, որը տեղի ունեցավ 1989 թվականի հոկտեմբերին: Գիտաժողովից հետո, 1990 թվականի գեոդեզիայի և քարտեզագրության գլխավոր վարչություն ներկայացվեց Գառնիի խզվածքի երկարությամբ փուլային մոնիտորինգի նախագիծ: Հատկացվեցին ֆինանսներ, սակայն իրադարձությունները կասեցրին դաշտային աշխատանքները: Բայց տեսական հետազոտությունները շարունակվում էին: Տպագրվեցին հոդվածներ գիտական ամսագրերում, արձանագրվեց երեք արտոնագրերի ստացման որոշում:

(Շարունակելի)

ՄՐՑՈՒՅԹ

ՀՀ ԳԱԱ-ն ընդգրկվել է Ջոն Ֆոգարտիի (ԱՄՆ) Միջազգային կենտրոնի ամենամյա մրցույթների մասնակիցների ցանկում: Վերոհիշյալ կենտրոնը իրավունք է տալիս իր բոլոր երկիր-մասնակիցներին ներկայացնել մրցույթի վեցական թեկնածու (վեցը անփոփոխ թիվ է, անկախ երկրի բնակչության քանակից):

Մրցույթ շահած անձիք իրավունք կունենան շարունակել իրենց հետազոտությունները կենսա-բժշկական գիտությունների բնագավառում ԱՄՆ-ի համապատասխան գիտական հաստատություններում 1—2 տարվա ընթացքում: Մրցույթին մասնակցելու համար անհրաժեշտ է ներկայացնել հետևյալ փաստաթղթերը՝

1. հիմնարար հետազոտությունների գիտական առաջարկ (հայերեն և անգլերեն լեզուներով՝ 1 էջի սահմաններում),
2. ԱՄՆ-ի գիտական հաստատության ղեկավարի գրավոր համաձայնությունը,
3. գիտությունների թեկնածուի աստիճանի վկայականը, որի վաղեմությունը չպետք է գերազանցի 10 տ.,
4. դիմորդի աշխատավայրի ղեկավարի գրավոր համաձայնությունը վերականգնել առաջինիս աշխատատեղը ԱՄՆ-ից վերադառնալուց հետո, հաշվի առնելով նրա գիտական մակարդակի կատարելագործումը տվյալ բնագավառում,
5. կրճատ կենսագրական տվյալներ հայերեն լեզվով:

Անգլերեն լեզվի իմացությունը (գրավոր և բանավոր) անհրաժեշտ է:

Փաստաթղթերի ընդունման վերջնաժամկետն է 1999 թ. ապրիլի 15-ը:

Դիմել ՀՀ ԳԱԱ բնական գիտությունների բաժանմունք: Հասցեն՝ Երևան, 375019, Բաղրամյան պող. 24, սեն. 48: Հեռախոս՝ 52-58-05:

ԳԻՏԱԺՈՂՈՎ

ՀՀ ԳԱԱ ֆիզիկամաթեմատիկական և տեխնիկական գիտությունների բաժանմունքի ինֆորմատիկայի և տեխնիկական գիտությունների պրոբլեմային խորհուրդը և ՀՀ ԳԱԱ ինֆորմատիկայի և ավտոմատացման պրոբլեմների ինստիտուտը կազմակերպում են

ԿՈՄՊՅՈՒՏԵՐԱՅԻՆ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ԻՆՖՈՐՄԱՑԻՈՆ ՏԵԽՆՈԼՈԳԻԱՆԵՐ (ԿԳԻՏ՛99)

երկրորդ գիտաժողովը:

Գիտաժողովի նպատակն է աջակցել գիտական և տեխնիկական ինֆորմացիայի փոխանակմանը կոմպյուտերագիտության և ինֆորմացիոն տեխնոլոգիաների բնագավառում:

Այն տեղի կունենա Երևանում, 1999 թ. օգոստոսի 17—23-ը՝ ՀՀ ԳԱԱ-ի նիստերի դահլիճում:

Առաջարկվող ուղղությունները ընդգրկում են, բայց չեն սահմանափակվում հետևյալով.

- Ալգորիթմներ, ավտոմատներ, տրամաբանություն
- Դիսկրետ մաթեմատիկա և կոմբինատորիկա
- Կոդավորման տեսություն
- Ինֆորմացիայի տեսություն և վիճակագրություն
- Արհեստական բանականություն և կառավարմանն աջակցող համակարգեր
- Կերպարների ճանաչում և պատկերների մշակում
- Տարաբաշխված մշակումներ և տվյալների հենքեր
- Ծրագրային ապահովում
- Նախագծում և տեստավորում
- Հեռահաղորդակցություն և ցանցեր
- ԿԳ և ԻՏ կիրառում:

Հեղինակները հրավիրվում են ներկայացնելու գիտական աշխատություններ առաջարկվող ուղղություններով: Ընդլայնված ամփոփումների ծավալը սահմանափակվում է 4 էջով: Հեղինակները կարող են ուղարկել 2 օրինակ (A4 ֆորմատ, վերատպման ենթակա) փոստով, կամ TeX ֆայլ (LaTex, SciWord) կամ MS Word ֆորմատի ֆայլ էլ-փոստով՝ հետևյալ հասցեով.

Երևան, Պ. Սևակի 1, ՀՀ ԳԱԱ ինֆորմատիկայի և ավտոմատացման պրոբլեմների ինստիտուտ,
էլ-փոստ, csit99 (a) ipia. sci. am
հեռ.՝ 28-19-50
ֆաքս՝ 285812

Գիտաժողովի նյութերի ընդունման ավարտն է՝ 1 ապրիլի 1999 թ., ստացված նյութերի հաստատման ժամկետը՝ 1 մայիսի 1999 թ.:

Գիտաժողովի մասին տեղեկություններ կարելի է ստանալ հետևյալ հասցեով՝
web սերվերից՝ http: (www. sci am) csit 99
կամ դիմել ՀՀ ԳԱԱ կոմպյուտերային տեղեկատվական բաժին՝ Մ. Բաղրամյան պող. 24, հեռ.՝ 52-67-42:

ԿԱԶՄԿՈՄԻՏԵ

ՀԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

ՀՀ ԳԱԱ մոլեկուլային կենսաբանության ինստիտուտը մրցույթ է հայտարարում «Էլեկտրոնային միկրոսկոպիայի» բաժնի վարիչի թափուր տեղի համար: Համապատասխան փաստաթղթերը պետք է հանձնել ինստիտուտի գիտական քարտուղարին (հեռ.՝ 28-17-02, 28-15-40):

ՀՀ ԳԱԱ ՄՈԼԵԿՈՒԼԱՅԻՆ ԿԵՆՍԱԲԱՆՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

ՄՐՑՈՒՅԹ

ՀՀ ԳԱԱ ֆիզիկամաթեմատիկական և տեխնիկական գիտությունների բաժանմունքը հայտարարում է մրցույթ՝ Բյուրականի աստղադիտարանի տնօրենի թափուր պաշտոնի համար:

Տնօրենի պաշտոնում թեկնածուների առաջադրման իրավունքը, համաձայն ընդունված կարգի, պատկանում է ՀՀ ԳԱԱ բաժանմունքի բյուրոյին, ինստիտուտի գիտական խորհրդին, բուհերի գիտական խորհուրդներին, ԳԱԱ անդամներին:

Թեկնածուների հիմնավորված առաջարկությունները մեկ ամսվա ընթացքում ուղարկել հետևյալ հասցեով՝ 375019, Երևան, Մարշալ Բաղրամյան պող. 24, ֆիզիկամաթեմատիկական և տեխնիկական գիտությունների բաժանմունք: Հեռախոս՝ 52-70-03:

ՀՀ ԳԱԱ ՖԻԶԻԿԱՄԱԹԵՄԱՏԻԿԱԿԱՆ ԵՎ ՏԵԽՆԻԿԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԲԱԺԱՆՄՈՒՆՔ

«ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ»

Գլխավոր խմբագիր՝ Վլադիմիր ՄՈՒՐԱԴՅԱՆ

Երևան—19, Մարշալ Բաղրամյան 24 դ, հեռախոս՝ 56-80-14:

«Տիգրան Մեծ» ՓԲԸ հրատարակչություն: Պատվեր՝ 69268, գրանցման վկայական՝ 448: Ստորագրված է տպագրության՝ 16.02.99 թ. (3434—3458):

«ГИТУТЮН» («Наука») — газета НАН РА